

Polityka energetyczna Rosji – szanse i wyzwania dla Polski i Unii Europejskiej

Raport Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych

WARSZAWA
LIPIEC 2011

JAROSŁAW ĆWIEK-KARPOWICZ

POLSKI INSTYTUT SPRAW MIĘDZYNARODOWYCH

Polityka energetyczna Rosji
– szanse i wyzwania dla Polski i Unii Europejskiej

Jarosław Cwiek-Karpowicz

Warszawa, lipiec 2011

© Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2011

ISBN 978-83-62453-20-7

Polski Instytut Spraw Międzynarodowych
ul. Warecka 1a, 00-950 Warszawa
phone (+48) 22 556 80 00, fax (+48) 22 556 80 99
pism@pism.pl, www.pism.pl

SPIS TREŚCI

Streszczenie i rekomendacje	5
Główne rekomendacje dla Unii Europejskiej	5
Główne rekomendacje dla Polski	6
Wprowadzenie	9
Cele rosyjskiej polityki energetycznej	10
Cele i założenia strategiczne	10
Sposoby realizacji celów i założeń strategicznych	14
Uwarunkowania rosyjskiej polityki energetycznej	17
Potrzeby inwestycyjne	17
Niska efektywność energetyczna	20
Rozbudowana infrastruktura przesyłowa	20
Uzależnienie od europejskiego rynku zbytu	21
Strategiczna współpraca z Chinami	23
Perspektywy rosyjskiej polityki energetycznej	25
Rozwój krajowego sektora paliwowo-energetycznego	25
Ekspansja w europejskim segmencie rafineryjnym	27
Przeciwdziałanie liberalizacji unijnego rynku gazu	28
Planowany wzrost eksportu energii elektrycznej	28
Podsumowanie	30
Bibliografia	31

Streszczenie i rekomendacje

Zmiany na światowych rynkach surowcowych związane z masową produkcją gazu ze źródeł niekonwencjonalnych w Ameryce Północnej i możliwością jej rozwoju w innych częściach globu, jak również działania zmierzające do stworzenia jednolitego rynku energii w Unii Europejskiej stanowią poważne wyzwanie dla interesów energetycznych Rosji. Choć kraj ten jest obecnie pierwszym na świecie eksporterem gazu ziemnego oraz drugim ropy naftowej, dalszy wysoki poziom wydobycia i eksportu paliw kopalnych może utrzymać wyłącznie pod warunkiem rzeczywistego zrestrukturyzowania kompleksu paliwowo-energetycznego i znalezienia inwestorów zagranicznych. Wobec niewystarczających działań liberalizacyjnych rosyjskiego rządu pod tym względem realne wydają się opóźnienia w realizacji projektów wydobywczych. W najbliższych dwóch dekadach Rosja może stanąć przed dylematem: zaspokajać rosnący popyt wewnętrzny czy czerpać maksymalne zyski z eksportu nośników energii.

Główne rekomendacje dla Unii Europejskiej

- **Unia Europejska powinna działać bardziej zdecydowanie na rzecz liberalizacji rosyjskiego sektora paliwowo-energetycznego.** Stopień współpracy energetycznej między UE a Rosją, w tym np. podpisanie wspólnej deklaracji strategicznej do 2050 r., powinien być uzależniony od rzeczywistych postępów Rosji na drodze do ustanowienia na jej terytorium wolnego rynku energii. Niekorzystny z punktu widzenia interesów całej Unii byłby rozwój współpracy proponowany przez Rosję, czyli wymiany aktywów między korporacjami. Taki rozwój wydarzeń oznaczałby zachowanie przez rosyjskie firmy możliwości czerpania monopolistycznej renty na własnym rynku, a jednocześnie korzystanie z możliwości nieskrępowanego działania na otwartych i lukratywnych rynkach państw europejskich.
- **Unia Europejska powinna wywierać większą presję na rosyjski rząd, by wykazał się rzeczywistymi postępami w przeprowadzaniu reformy cenowej,** polegającej na zlikwidowaniu dysproporcji między wewnętrzną ceną gazu i tą oferowaną zagranicznym kontrahentom. Wyrównanie cen spowodowałoby mniejsze zużycie krajowe oraz zmniejszyłoby ryzyko niewywiązania się Rosji ze zobowiązań eksportowych w razie niedostatecznych inwestycji w nowe projekty wydobywcze. Dla nowych krajów członkowskich kwestia ta ma kluczowe znaczenie z uwagi na spodziewane wolne moce przesyłowe powstałe po uruchomieniu gazociągu Nord Stream.
- **Unia powinna oczekiwać od Rosji równego traktowania wszystkich podmiotów działających na jej rynku surowcowym.** W związku z tym powinna dążyć do umieszczenia w negocjowanej z Rosją nowej umowie, zastępującej Porozumienie o partnerstwie i współpracy (PCA), przepisów Traktatu Karty Energetycznej, zwłaszcza dotyczących ochrony inwestycji i mechanizmów rozstrzygania sporów między państwami a inwestorami.
- **Unia powinna uważnie śledzić kwestię dostaw ropy naftowej do Europy po uruchomieniu przez Rosję ropociągu BTS 2.** Powinna domagać się od władz rosyjskich jasnych deklaracji o przesyłce ropy naftowej, jak również przygotować wielowariantowe scenariusze postępowania na wypadek zakłóceń w dostawach ropy systemem „Przyjaźń”. W tym celu powinna rozpocząć

wspólne konsultacje – nie tylko z państwami unijnymi, ale także z Białorusią i Ukrainą – w sprawie możliwości rozbudowy alternatywnych dróg przesyłowych (TAL, IKL, Adria, Schwechat–Bratysława, Šahy–Százhalombatta, Litwinow–Spergau/Leuna, Odessa–Brody–Płock).

- **Unia powinna kontynuować starania o ukształtowanie na jej terytorium jednolitego, zdywersyfikowanego i wolnego rynku energii.** Szczególną uwagę powinna zwrócić na proces implementacji trzeciego pakietu energetycznego przez kraje członkowskie i nie godzić się na osłabianie jego założeń, np. poprzez wyłączenie niektórych gazociągów z obowiązku rozdziału przesyłu od sprzedaży czy rozdzielanie między państwa tranzytowe kwot ilościowych w transporcie gazu. Funkcjonujący wolny rynek (z rozbudowaną infrastrukturą przesyłową i zharmonizowanymi systemami regulacyjnymi) jest warunkiem koniecznym (choć niewystarczającym) osiągnięcia bezpieczeństwa dostaw nośników energii do krajów Unii. Rynek za pośrednictwem sygnałów cenowych, modyfikowanych m.in. przez zachowania dostawców, oferuje uczestnikom optymalny mechanizm relatywnie sprawiedliwego przenoszenia ryzyka. W razie powtórzenia się poważnego zakłócenia dostaw gazu do jakiegokolwiek części Unii rzeczywista solidarna reakcja będzie oparta nie tylko na deklaracjach woli, ale także na kalkulacjach strat i kosztów powodowanych przez nieodpowiedzialne zachowania dostawców.

Główne rekomendacje dla Polski

- W związku z możliwą stagnacją w produkcji paliw kopalnych w Rosji i wobec zwiększenia mocy przesyłowych dzięki nowym szlakom eksportowym (ropociąg BTS 2, gazociąg Nord Stream), **Polska powinna z jednej strony dążyć do uzyskania dostępu do nowych źródeł energii** (zewnątrznych – LNG i wewnętrznych – gaz łupkowy), **z drugiej zaś – tworzyć warunki do rozwoju konkurencyjnego rynku energii**, który ograniczy możliwości wykorzystywania pozycji monopolistycznej zarówno przez Gazprom, jak i PGNiG. W obu zadaniach Polska powinna zsynchronizować działania na poziomie krajowym, regionalnym i unijnym.
- **Polska powinna dążyć do jak najszybszego powstania wspólnego systemu przesyłu gazu pomiędzy budowanymi terminalami LNG w Świnoujściu i planowanym na wyspie Krk.** Ponadto powinna wykorzystać proponowaną przez Komisję Europejską reformę inicjatyw regionalnych do powołania regionu gazowego obejmującego wszystkie państwa Grupy Wyszehradzkiej. Powinna także prowadzić konsultacje z innymi państwami środkowo-europejskimi w celu określenia dokładnych zasad funkcjonowania przyszłych giełd gazowych i dostępu do nich, rozbudowy pojemności magazynowych, powstania wspólnego operatora systemu przesyłowego oraz harmonizacji narodowych strategii energetycznych. Powinna również dążyć do wypracowania wspólnego z nimi stanowiska wobec unijnych mechanizmów wspierania finansowego energetycznych projektów infrastrukturalnych.
- Mając na uwadze wprowadzone przez niektóre państwa zakazy na szczelinowanie hydrauliczne niezbędne do produkcji gazu z łupków skalnych (np. we Francji, czy w niektórych landach Niemiec), **Polska powinna zawieść wraz z innymi państwami europejskimi zainteresowanymi rozwojem produkcji gazu łupkowego specjalne porozumienia o współpracy**, wzoro-

wane na inicjatywie Stanów Zjednoczonych i Chin bezpiecznego wykorzystania zasobów gazu łupkowego, wspierania inwestycji oraz wymiany doświadczeń w tworzeniu regulacji. Powinna także włączyć się w dotychczasowe inicjatywy ogólnoeuropejskie, takie jak Gas Shale for Europe (GASH). Oprócz kwestii technicznych, zasadnicze znaczenie dla rozwoju produkcji gazu łupkowego ma funkcjonowanie wolnego i przejrzystego rynku. Liberalizacja rynku gazu w Polsce, czyli ułatwienie nowym graczom dostępu do sieci i odbiorców, oraz ograniczenie roli monopolistów to warunki niezbędne rozwoju tego sektora. W przeciwnym razie ryzyko związane z inwestowaniem w wydobywanie będzie zbyt wysokie, a firmy nie będą chciały go ponosić.

- **Z punktu widzenia bezpieczeństwa dostaw ropy naftowej do Polski niekorzystne byłoby przejęcie kontroli przez rosyjskie koncerny energetyczne nad rafinerią w Gdańsku (Lotos), Leuna (Total) bądź Schwedt (BP/Rosneft/Shell/Eni/Total).** Zakup większościowych udziałów w polskim koncernie naftowym Lotos oznacza możliwość współdecydowania o mocach przerobowych gdańskiego Naftoportu oraz przesyłowych ropociągu północnego. Infrastruktura ta jest istotna dla zapewnienia stabilnych dostaw ropy naftowej, w razie problemów z funkcjonowaniem systemu „Przyjaźń”, do rafinerii w Płocku, kontrolowanej przez największy polski koncern energetyczny PKN Orlen.
- **W razie dążenia przez firmy rosyjskie do zwiększenia udziałów w rafineriach w Schwedt bądź Leuna Polska powinna zwrócić uwagę Komisji Europejskiej na to, że ewentualna transakcja może zakłócić funkcjonowanie jednolitego rynku i doprowadzić do dyskryminowania innych jego uczestników.** Przejęcie kontroli przez rosyjskie firmy nad wschodniemieckimi rafineriami oznacza prawdopodobną rozbudowę portu naftowego w Rostocku oraz ropociągu Rostock–Schwedt w celu umożliwienia bezpośrednich dostaw ropy naftowej z Rosji do Niemiec bez pośrednictwa państw tranzytowych, tj. Polski i Białorusi. Takie rozwiązanie oznacza uzyskanie przez firmy rosyjskie znacznej przewagi konkurencyjnej na rynku środkowoeuropejskim oraz duże ryzyko manipulowania dostawami surowca do Polski i innych państw zaopatrywanych przez „Przyjaźń”.
- W związku z planowanym przez Rosję zaangażowaniem się w budowę elektrowni jądrowych i gazowych za granicą oraz spodziewanym spadkiem opłacalności funkcjonowania elektrowni węglowych **polski rząd powinien opracować szczegółowy program zachęt stymulujących inwestycje w elektroenergetyce, jak również zadbać o wzorcowe funkcjonowanie w kraju wolnego rynku energii.** Należy jednak mieć na uwadze, że przedwczesne dopuszczenie inwestorów rosyjskich, np. Gazpromu, do udziałów w budowanych w Polsce elektrowniach gazowych niesie znaczne ryzyko zakłócenia zasad wolnej i równej konkurencji (w wyniku preferencyjnych dostaw tanich surowców energetycznych z Rosji). Pozostaje również kwestia planowanego połączenia elektroenergetycznego między Polską a Litwą, które mogłoby zostać wykorzystane przez Rosję, w przypadku otwarcia elektrowni jądrowej w Kaliningradzie, do eksportu produkowanego tam prądu do Polski. Warto jednak rozważyć, czy rezygnacja z połączenia z Litwą, uzasadniona chęcią obrony polskiego rynku elektroenergetycznego przed konkurencją ze Wschodu, nie spowoduje jeszcze większych strat rynkowych, związanych z hamowaniem rozwoju wspólnego rynku energii w UE, gwarantującego bezpieczeństwo dostaw.

Wprowadzenie

Światowa koniunktura na surowce energetyczne, utrzymująca się na początku obecnego stulecia, pozwoliła Rosji osiągnąć pozycję największego na świecie eksportera paliw kopalnych i odgrywać coraz większą rolę w stosunkach międzynarodowych. Odbudowa rosyjskiego sektora paliwowo-energetycznego po rozpadzie ZSRR, możliwa dzięki zaangażowaniu wielu prywatnych firm, szybko skończyła się ustanowieniem nad nim silnej kontroli państwa oraz próbą wykorzystania kwestii dostaw energii do zwiększenia wpływów politycznych za granicą. W połowie minionej dekady została doprowadzona do upadłości prywatna firma Jukos – największy ówczesny koncern naftowy działający w Rosji – a jej aktywa przejęła państwowa firma Rosneft. W tym samym czasie inny państwowy gigant energetyczny, Gazprom, uzyskał prawną wyłączność na eksport gazu z Rosji oraz rozpoczął starania o powstanie gazociągu po dnie Morza Bałtyckiego, bezpośrednio łączącego Rosję i Niemcy oraz omijającego kraje Europy Środkowej i Wschodniej, w tym nowych członków Unii Europejskiej. Polityka energetyczna Rosji ewidentnie koncentrowała się na takim wykorzystaniu przewagi surowcowej i logistycznej, które utrzymywało praktyki monopolistyczne kontrolowanych przez władze rosyjskich koncernów energetycznych.

Perspektywa utrzymywania się w świecie wysokiego zapotrzebowania na rosyjskie surowce energetyczne utwierdzała władze Rosji w silnym przekonaniu o bliskiej odbudowie potęgi politycznej i gospodarczej państwa. W ich odczuciu Gazprom miał realną szansę na zostanie największą firmą na świecie o wartości przekraczającej bilion dolarów. Jednakże kryzys gospodarczy ogarniający w 2008 r. kolejne państwa na świecie, w tym Rosję, jak również zmiany na światowych rynkach surowcowych związane ze wzrostem produkcji gazu ze złóż niekonwencjonalnych w Ameryce Północnej spowodowały, że ambitne cele rosyjskiej polityki energetycznej musiały zostać zrewidowane.

W niniejszym raporcie przeanalizowano główne cele rosyjskiej polityki energetycznej zawarte w dokumentach strategicznych oraz faktyczne działania władz w tym zakresie. Zbadano również wpływ uwarunkowań wewnętrznych i międzynarodowych na możliwości realizacji założeń konceptualnych. Sformułowano ogólne wnioski o dalszym rozwoju polityki energetycznej Rosji oraz o jego konsekwencjach dla bezpieczeństwa energetycznego Polski i innych państw unijnych. W toku analizy skoncentrowano się na udzieleniu odpowiedzi na następujące pytania: Czy Rosja jest w stanie zrealizować zakładane cele produkcyjne, decydując się na ograniczony udział zagranicznego kapitału i silną kontrolę państwa w sektorze energetycznym? W jaki sposób zmiany popytu na ropę i gaz w Europie wpłynęły na rosyjską politykę energetyczną? Na czym polega strategia rosyjskich firm energetycznych inwestujących w państwach unijnych? W jaki sposób Rosja zamierza dostosować się do nowych zasad regulujących w UE handel gazem i energią elektryczną? Jakie wyzwania wynikają dla Polski i UE z dotychczasowego i prognozowanego sposobu realizacji rosyjskiej strategii energetycznej?

Cele rosyjskiej polityki energetycznej

Cele i założenia strategiczne

Podstawowe cele i założenia rosyjskiej polityki energetycznej zawarte są w rządowym dokumencie „Strategia energetyczna Rosji do 2030 r.”, opublikowanym pod koniec 2009 r.¹ W opracowaniu dokumentu brało udział szerokie grono ekspertów skupionych wokół państwowego Instytutu Strategii Energetycznej, natomiast za rezultat ich pracy odpowiadało Ministerstwo Energii FR. W porównaniu z wcześniej obowiązującą „Strategią energetyczną Rosji do 2020 r.” nowy dokument zakłada silniejsze oddziaływanie Rosji na międzynarodowe rynki nośników energii w celu minimalizowania zagrożeń wewnętrznych, wynikających z silnego uzależnienia rosyjskiej gospodarki od światowej koniunktury na surowce energetyczne.

W myśl założeń koncepcyjnych Rosja chce wywierać większy wpływ na cenę surowców energetycznych poprzez dialog z państwami producentami i klientami, jak również nowe projekty infrastrukturalne. W strategii rządowej podkreślono priorytetowe znaczenie Bałtyckiego Systemu Rurociągowego (BTS 2) i ropociągu Syberia Wschodnia – Ocean Spokojny (WSTO) dla przesyłu ropy naftowej, a gazociągów Północny Potok (Nord Stream) oraz Południowy Potok (South Stream) dla przesyłu gazu. Rozbudowana sieć transportowa oznaczać będzie uzyskanie przez Rosję w dość krótkim okresie znacznej nadwyżki mocy przesyłowych oraz bezpośredniego dostępu do rynków zbytu, bez konieczności korzystania z usług tranzytowych sąsiednich państw.

Wśród innych celów strategicznych wymienić należy zwiększenie rosyjskich inwestycji na świecie, w tym zakup udziałów w zagranicznych koncernach energetycznych. Choć podobnie jak we wcześniejszych dokumentach podtrzymany jest zamiar odejścia od sprzedaży za granicę samych surowców bez wcześniejszego ich przetworzenia w kraju, zakładana w strategii rozbudowa mocy rafineryjnych, jak również planowany wzrost eksportu energii elektrycznej wydają się niezwykle skromne (w latach 2008–2030 eksport energii elektrycznej z Rosji ma wzrosnąć z 2% do 3% produkcji, a moce rafineryjne dopiero w drugiej dekadzie mają się zwiększyć z 49% do 52–58% względem wydobycia). Oznacza to, że rosyjski rząd pogodził się z możliwością szybszego rozwoju projektów zagranicznych niż krajowych, np. w celu zwiększenia zysków płynących z zewnętrznych rynków zbytu i lepszego do nich dostępu oraz pozyskania zaawansowanych technologii.

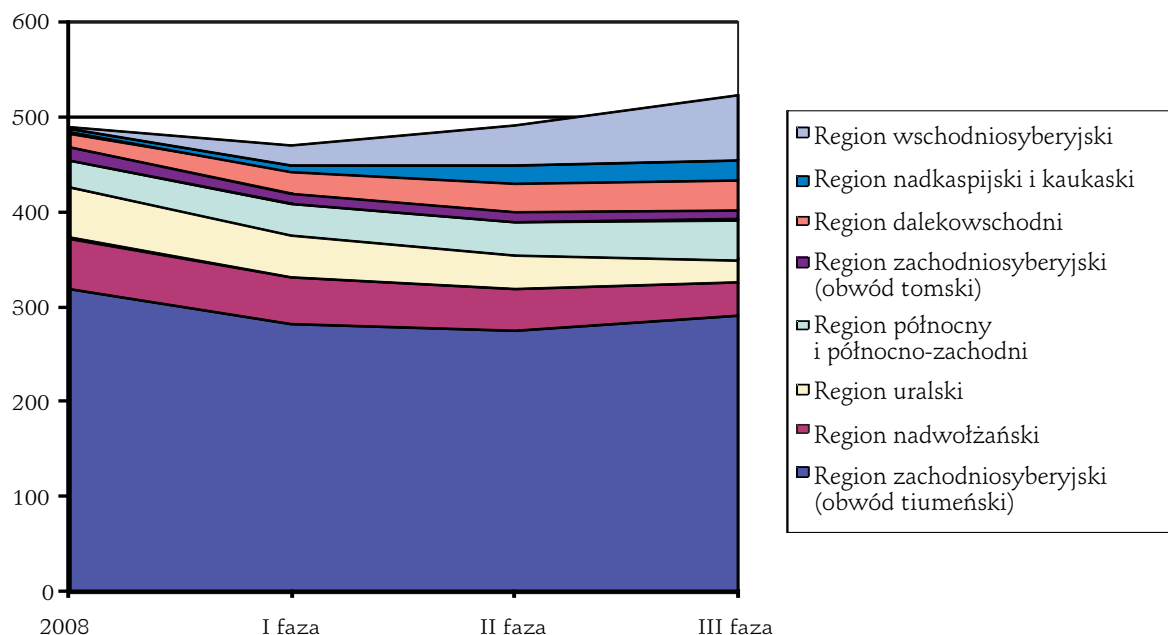
Oddziaływanie Rosji na międzynarodowe rynki surowcowe będzie możliwe, jeśli zachowany zostanie wysoki poziom produkcji. Zgodnie z założeniami rządowymi wydobycie ropy do 2030 r. w stosunku do poziomu z 2008 r. powinno wzrosnąć o 7–8% (do 530–535 mln t), gazu o 34–42% (do 880–940 mld m³), a produkcji energii elektrycznej o 73–113% (do 1,8–2,2 TWh). Podkreślono przy tym wagę zagospodarowywania nowych złóż węglowodorowych umiejscowionych w regionie wschodniosyberyjskim, dalekowschodnim i północnym. Do 2030 r. w związku ze spadkiem wydobycia ropy naftowej i gazu ziemnego z silnie eksploatowanych złóż w regionie nadwołżańskim, uralskim i zachodniosyberyjskim (Nadym Pur w rejonie tazowskim) jedna piąta wydobywanej ropy i prawie jedna szósta gazu pochodzić

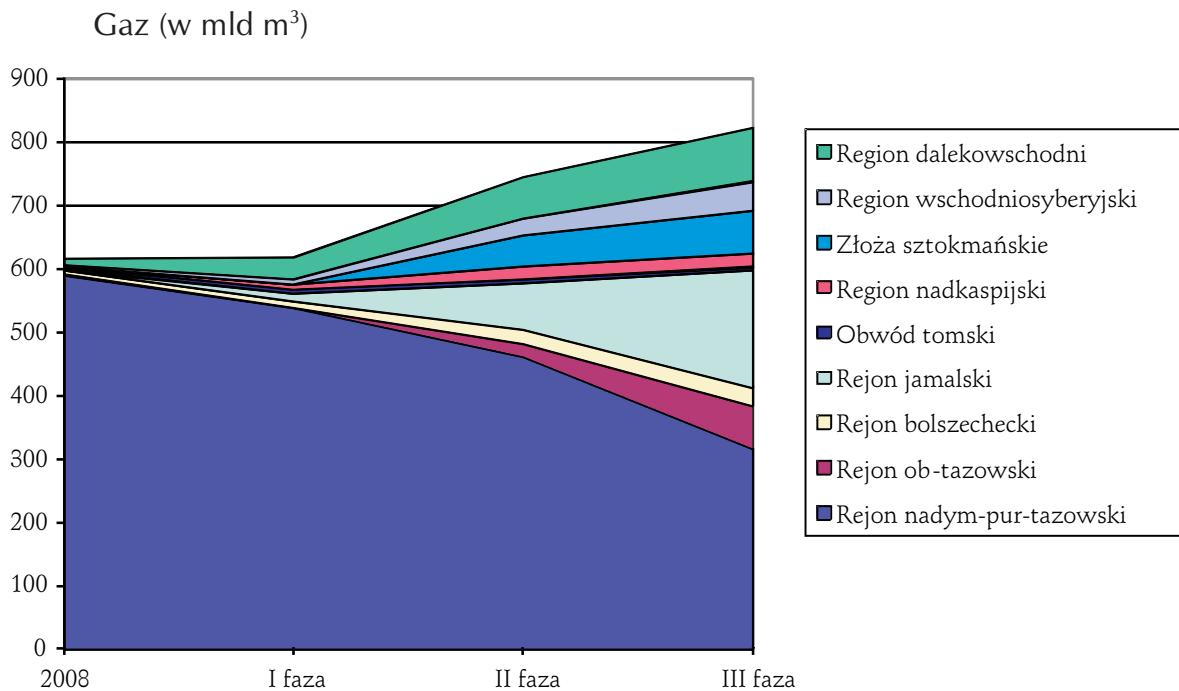
¹ *Energetическая стратегия России на период до 2030 г.*, www.energystrategy.ru.

będzie z regionu wschodniosyberyjskiego i dalekowschodniego, natomiast z umiejscowionych na północy kraju (Półwysep Jamalski, Morze Barentsa) planuje się wydobywać prawie jedną trzecią gazu.

Wykres 1. Zakładany poziom wydobycia ropy naftowej i gazu ziemnego w Rosji
Ropa (w mln t)

	2008	I faza (do 2013–2015)	II faza (do 2020–2022)	III faza (do 2030)
Region zachodniosyberyjski (obwód tiumeński)	319	282–297	275–300	291–292
Region nadwołżański	54	49–50	44–45	34–36
Region uralski	53	45–47	36–41	25–29
Region północny i północno-zachodni	29	32–35	35–36	42–43
Region zachodnio-syberyjski (obwód tomski)	14	12–13	11–12	10–11
Region dalekowschodni	14	23–25	30–31	32–33
Region nadkaspijski i kaukaski	5	7–11	19–20	21–22
Region wschodniosyberyjski	1	21–33	41–52	69–75
Razem	488	486–495	505–525	530–535

	2008	I faza (do 2013–2015)	II faza (do 2020–2022)	III faza (do 2030)
Region zachodniosyberyjski (obwód tiumeński, rejon nadym-pur-tazowski)	592	531–559	462–468	317–323
Region zachodniosyberyjski (obwód tiumeński, rejon ob-tazowski)	0	0–7	20–21	67–68
Region zachodniosyberyjski (obwód tiumeński, rejon bolszechecki)	8	9–10	24–25	30–32
Region zachodniosyberyjski (obwód tiumeński, rejon jamalski)	0	12–44	72–76	185–220
Region zachodniosyberyjski (obwód tomski)	4	6–7	5–6	4–5
Region nadkaspiski	0	8–20	20–22	21–22
Region północny i północno-zachodni (złóża sztokmańskie)	0	0–23	50–51	69–71
Region wschodniosyberyjski	4	9–13	26–55	45–65
Region dalekowschodni	9	34–40	65–67	85–87
Razem	664	685–745	803–837	885–940

Źródło: opracowanie własne na podstawie „Strategia energetyczna Rosji do 2030 r.”.

Kolejnym ważnym celem strategicznym jest obniżenie energochłonności gospodarki i optymalizacja bilansu pierwotnych nośników energii (obecnie zdominowanego przez gaz). Rosja byłaby w stanie zaoszczędzić w 2030 r. nawet 240 mld m³ gazu, 90 mln t węgla i 45 mln t ropy, jeśli zastosuje energooszczędne i racjonalne rozwiązania w gospodarce krajowej. Ich łączny koszt oszacowano w obecnej strategii rządowej na 547–588 mld dol., przy czym, co wcześniej wyliczono w raporcie Banku Światowego, gospodarka rosyjska mogłaby wtedy zaoszczędzić 120–150 mld dol. rocznie, nie licząc dodatkowych wpływów z eksportu². Wprowadzone zmiany zmniejszą również wrażliwość gospodarki na wyniki ekonomiczne sektora paliwowo-energetycznego. W ciągu najbliższych 20 lat jego udział w rosyjskim PKB ma zmniejszyć się prawie dwukrotnie – z 30 do 18%.

Zgodnie z założeniami rosyjskiego rządu polityka energetyczna państwa ma być realizowana w trzech etapach. W pierwszym, w latach 2013–2015, mają zostać przezwyciężone tendencje kryzysowe w energetyce (m.in. spadek wydobycia) i stworzone warunki do przyspieszonego rozwoju i modernizacji sektora. W okresie tym powinien nastąpić znaczny wzrost mocy przesyłowych rosyjskiej sieci ropociągów i gazociągów. W drugim etapie (lata 2020–2022) ma zostać podniesiony poziom efektywności energetycznej gospodarki rosyjskiej oraz rozpoczęta eksploatacja nowych dużych projektów naftowo-gazowych. Do 2030 r. ma dojść do dwukrotnego obniżenia energochłonności gospodarki i znacznego spadku udziału paliw kopalnych w krajowej elektroenergetyce. Oczekuje się także znacznych inwestycji, jakie powinny napłynąć do 2030 r. w celu spełnienia założonych wyników produkcyjnych w sektorze naftowym (609–625 mld dol.), gazowym (565–590 mld dol.) i elektroenergetycznym (572–888 mld dol.).

W obowiązującej strategii energetycznej Rosji zrezygnowano z fragmentów istniejących w poprzednim dokumencie rządowym, mówiących o tym, że „zasoby surowcowe i kompleks paliwowo-energetyczny, będący fundamentem rozwoju gospodarki, stanowią ważny instrument polityki wewnętrznej i zagranicznej” oraz że „pozycja państwa na światowych rynkach energii w dużym stopniu determinuje geopolityczne oddziaływanie Federacji Rosyjskiej”³. Ich brak nie oznacza jednak rezygnacji rządu z chęci posługiwania się dostawami energii w celach geopolitycznych. Chociaż kryzys gospodarczy uwidoczniał w Rosji negatywne skutki uzależnienia rozwoju kraju od sektora paliwowo-energetycznego, rosyjscy przywódcy nadal starają się budować potęgę państwa na bazie olbrzymiego potencjału surowcowego i pozycji Rosji jako głównego eksportera nośników energii. Tym samym nie zrewidowali lansowanej w czasie prezydentury Władimira Putina koncepcji „supermocarstwa energetycznego”, co świadczy o silnym przywiązaniu do idei, że przywrócenie Rosji pozycji globalnego mocarstwa oraz odbudowanie jej strefy wpływów (przynajmniej na obszarze poradzieckim) może dokonać się jedynie poprzez odpowiednie wykorzystanie bogactw naturalnych.

---

² World Bank, *Energy Efficiency in Russia: Untapped Reserves*, Moscow 2008, web.worldbank.org.

³ *Energetическая стратегия России на период до 2020 г.*, www.energystrategy.ru.

Sposoby realizacji celów i założeń strategicznych

Chcąc wzmocnić pozycję Rosji w światowym handlu energią, a tym samym jej oddziaływanie geopolityczne, władze państwowe skoncentrowane są na: 1) zapewnieniu stałych i wysokich dochodów z dostaw nośników energii na rynek europejski, 2) wykorzystaniu przewagi surowcowej i logistycznej na rynkach europejskim i środkowoazjatyckim, 3) zdywersyfikowaniu rynków zbytu dla rosyjskich surowców energetycznych.

Zapewnienie stałych i wysokich dochodów z dostaw nośników energii jest dla władz Rosji niezwykle pomocne w osiągnięciu stabilizacji społeczno-gospodarczej oraz prowadzeniu ekspansywnej polityki zagranicznej. Dlatego Rosja oczekuje, że państwa UE jasno określą wysokość swego przyszłego zapotrzebowania na paliwa kopalne, przede wszystkim na gaz. Warto przy tym zauważyć, że środki, jakie rosyjskie koncerny energetyczne przeznaczają na inwestycje w eksploatację złóż węglowodorowych, pochodzą przede wszystkim od klientów europejskich. Przykładowo rosyjski Gazprom czerpie prawie dwie trzecie zysków ze sprzedaży gazu do państw unijnych, mimo że ilość surowca dostarczanego na Zachód nie przekracza jednej trzeciej całkowitej produkcji koncernu⁴.

Kolejnym ważnym czynnikiem zapewniającym Rosji wysokie dochody ze sprzedaży surowców energetycznych jest odpowiednia cena węglowodorów. W przypadku ropy naftowej reguluje ją nie tylko światowe zapotrzebowanie i podaż, ale również sytuacja na rynkach finansowych. W rezultacie kraje producentkie w coraz mniejszym stopniu wpływają na cenę przez ograniczanie bądź zwiększanie wydobycia. Rosja, nie będąc członkiem Organizacji Producentów i Eksporterów Naftowych (OPEC), korzysta z tego, że nie jest ograniczona kwotami produkcyjnymi i dąży do maksymalizacji zysków przez ciągły wzrost produkcji. W czasie kryzysu i spadku ceny ropy w drugiej połowie 2008 r. z prawie 140 do 40 dolarów za baryłkę nie zdecydowała się ograniczyć podaży (oraz własnych zysków) i prześcigając Arabię Saudyjską, stała się światowym liderem wydobycia.

Jeśli chodzi o cenę gazu – która w miarę rozwoju technologii skraplania gazu (LNG) i „rewolucji łupkowej” zaczyna być coraz częściej określana przez prawo popytu i podaży – Rosja opowiada się za dalszym jej wyznaczaniem w kontraktach długoterminowych na podstawie koszyka produktów ropopochodnych. Sztywne związanie ceny gazu i ropy ma, zdaniem szefa Gazpromu Aleksieja Millera, uchronić rynek gazu przed spekulacjami finansowymi oraz zapewnić stabilność potrzebną zarówno producentom, jak i konsumentom. Przemawiać mają za tym również duże możliwości zastosowania gazu i ropy w różnych sektorach gospodarki, np. elektroenergetycznym i motoryzacyjnym. Cena gazu, zdaniem Millera, jest zbyt niska względem ropy i powinna być wyższa, choćby z racji większej kaloryczności błękitnego paliwa⁵.

Wykorzystanie przewagi surowcowej i logistycznej jest mechanizmem często stosowanym w rosyjskiej polityce energetycznej. Polega on na wspieraniu takiej współpracy z innymi państwami, która, mimo doraźnych obopólnych korzyści, ma prowadzić do dominacji rynkowej firm rosyjskich w ważnych geopolitycznie

⁴ Por. *The Russian-Ukrainian Gas Conflict*, „Russian Analytical Digest” 2009, nr 53, s. 21.

⁵ Zob. wywiad z prezesem zarządu Gazpromu Aleksiejem Millerem, *So schlau waren Ihre Lehrer nicht*, w niemieckim tygodniku „Der Spiegel” z 3 stycznia 2011 r., nr 1, s. 61–63.

regionach: środkowoazjatyckim (ze względu na produkcję) oraz europejskim (ze względu na rynek zbytu). Działania Rosji w tym względzie wiążą się z utrwalaniem praktyk monopolistycznych i ograniczeniem wolnego rynku.

Państwa środkowo- i wschodnioeuropejskie w znacznym stopniu uzależnione są od rosyjskich dostaw nośników energii i często pełnią funkcję tranzytową. Rosji chodzi przede wszystkim o utrzymanie nad nimi przewagi logistycznej, czyli o ograniczenie ich roli tranzytowej i możliwości stworzenia alternatywnych kierunków dostaw. Przykładem takiego działania jest budowa gazociągu Nord Stream oraz ropociągu BTS 2, których funkcjonowanie ogranicza przewagę tranzytową Polski, Ukrainy oraz Białorusi i sprawia, że krajom tym zależy na utrzymaniu przesyłu rosyjskich surowców dotychczasowymi szlakami, tj. ropociągami „Przyjaźń” oraz gazociągami „Jamał–Europa” i „Braterstwo”. Podobnie przejęcie większościowych udziałów w serbskim koncernie energetycznym NIS w 2008 r. czy podpisanie przez Gazprom wstępnych umów z partnerami z Austrii, Bułgarii, Chorwacji, Serbii, Słowenii i Węgier w sprawie budowy gazociągu South Stream ma na celu ugruntowanie pozycji Rosji jako wyłącznego dostawcy nośników energii dla państw Europy Południowo-Wschodniej.

W stosunku do państw zachodnioeuropejskich, jak Niemcy, Holandia czy Włochy, mających znacznie większe możliwości pozyskiwania surowców energetycznych z różnych stron świata, Rosja stara się wykorzystywać przewagę surowcową. Dzięki bezpośredniemu dostępowi do taniego surowca rosyjskie koncerny energetyczne są zainteresowane rozszerzaniem obecności na tamtejszych rynkach, gdyż wydają się one dla nich atrakcyjne ze względu na wysoką cenę energii dla odbiorców końcowych (co umożliwi nakładanie wysokich marż) oraz częste wykorzystywanie najnowszych technologii (powodujących optymalne wykorzystanie surowca).

Jak wielką rolę w polityce energetycznej Rosji odgrywa chęć wykorzystania przewagi logistycznej i surowcowej nad państwami europejskimi, świadczy siłą rosyjskiego lobbingu przeciwko gazociągowi Nabucco. Wspierany przez Komisję Europejską nowy korytarz gazu dla państw UE może bowiem przyczynić się do: zmniejszenia rosyjskiej kontroli nad szlakami przesyłowymi z rejonu Morza Kaspijskiego, pojawienia się na rynku europejskim taniego surowca oraz zdywersyfikowania źródeł pozyskiwania gazu przez wiele państw członkowskich. Mimo zmiany uwarunkowań rynkowych, wywołanej zmniejszonym zapotrzebowaniem na gaz w Unii i spadkiem jego ceny w związku z produkcją gazu łupkowego w Ameryce Północnej, władze Rosji nie odstąpiły od alternatywnego względem Nabucco projektu South Stream, tj. niezwykle kosztownego gazociągu po dnie Morza Czarnego. Budowa nowego szlaku transportowego przy niewykorzystanych w pełni dotychczasowych mocach przesyłowych ma również na celu wyrzucić presję na władzach Ukrainy, aby dopuściły stronę rosyjską do zarządzania tamtejszą siecią gazociągową, przez którą Rosja przesyła prawie 70% gazu do państw unijnych.

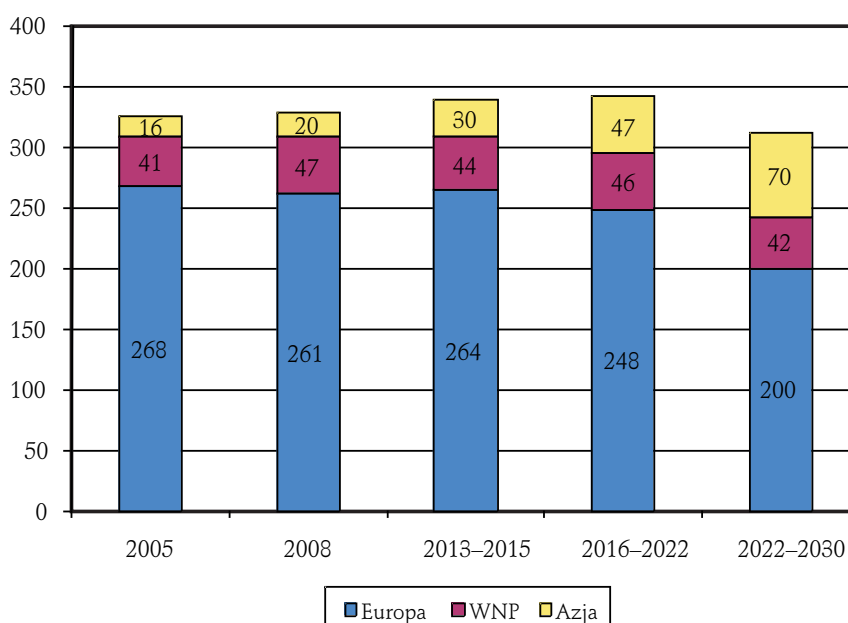
Dywersyfikacja rynków zbytu przez zwiększenie udziału kierunku azjatyckiego w sprzedaży paliw kopalnych jest stałym postulatem w wielu rosyjskich dokumentach koncepcyjnych. Wiąże się on z zagospodarowaniem nowych złóż w regionie wschodniosyberyjskim i dalekowschodnim, rozwojem gospodarczym tych słabo zaludnionych obszarów, jak również ze zmniejszeniem uzależnienia od kurczącego się rynku zbytu w Europie. Kwestią do rozstrzygnięcia pozostawało, które z państw azjatyckich będzie strategicznym partnerem Rosji w nowych projektach.

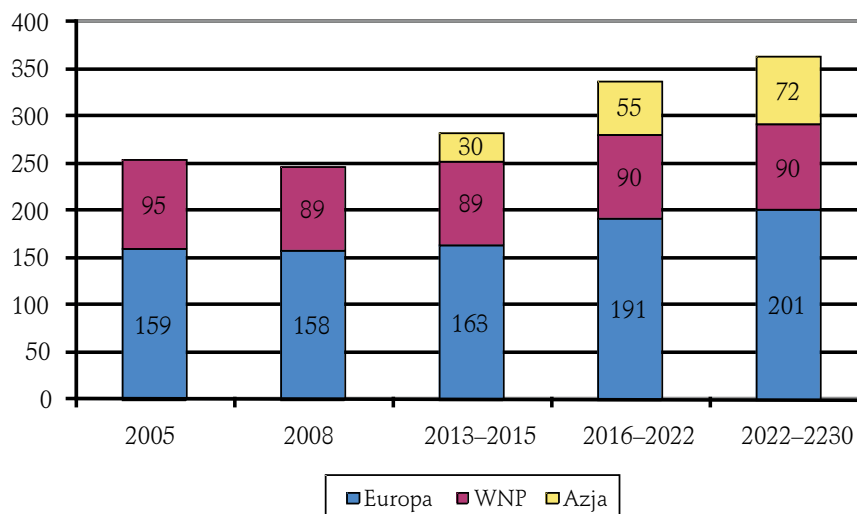
Zaangażowanie japońskich koncernów Mitsui i Mitsubishi w połowie lat 90. ubiegłego wieku w projekty energetyczne na Sachalinie pozwalało domniemywać, że strategicznym partnerem Rosji zostanie Japonia. Za ścisłą współpracą tych państw przemawiała komplementarność obu gospodarek. Jednakże, w związku z boorem gospodarczym Chin oraz słabym rozwojem gospodarki japońskiej w pierwszej dekadzie XXI w., władze Rosji zaczęły poważnie myśleć o ścisłej współpracy energetycznej z Państwem Środka. Nie bez przyczyny na zmianę ich stanowiska miała wpływ nieuregulowana w stosunkach rosyjsko-japońskich kwestia Wysp Kurylskich/Terytoriów Północnych. Rosja odwlekała ostateczną decyzję w sprawie wyboru Chin jako strategicznego partnera na Dalekim Wschodzie z obawy przed możliwym uzależnieniem się od chińskiego odbiorcy (wybór japoński oznaczał większe możliwości dywersyfikacyjne) i masowo zasiedlającą rosyjską Syberię migracją chińską, a także z powodu twardej postawy negocjacyjnej Chińczyków przy ustalaniu przyszłych kontraktów.

W prognozie wzrostu udziału państw azjatyckich w ogólnym eksporcie paliw kopalnych, zawartej w rosyjskiej strategii energetycznej z 2009 r., nie sprecyzowano, do których państw kierowane będą surowce. Budowa ropociągu WSTO ze złóż syberyjskich do portu Koźmino nad Oceanem Spokojnym, wraz z odnogą do chińskiej rafinerii Danqing (oddaną do użytku pod koniec 2010 r.) świadczy, że Rosja stara się zdywersyfikować kierunki eksportu paliw kopalnych i nie być zależna wyłącznie od jednego odbiorcy – Chin. Nieprzypadkowo pierwszy, i jak na razie jedyny, terminal gazowy LNG, umożliwiający Rosji sprzedaż gazu drogą morską na różne rynki na świecie, powstał na Sachalinie znajdującym się w bliskiej odległości od Japonii i Korei Południowej.

Wykres 2. Zakładana struktura eksportu ropy naftowej i gazu ziemnego przez Rosję

Ropa (w mln t)

Gaz (w mld m³)

Źródło: obliczenia własne na podstawie „Strategii energetycznej Rosji do 2030 r.”

Uwarunkowania rosyjskiej polityki energetycznej

Potrzeby inwestycyjne

Główną rolę w polityce energetycznej Rosji odgrywają olbrzymie zasoby surowców energetycznych. Pod względem wielkości udokumentowanych złóż gazu ziemnego i ropy naftowej Rosja zajmuje odpowiednio pierwsze i siódme miejsce na świecie, kontrolując prawie jedną czwartą światowych zasobów gazu (44 bln m³) i jedną osiemnastą zasobów ropy (10 mld t). Utrzymywane w ostatnich latach wysokie tempo produkcji oraz relatywnie niski poziom inwestycji kapitałowych w celu zagospodarowania nowych złóż sprawiły, że obecnie eksploatowane zasoby ropy i gazu ulegają stopniowemu wyczerpaniu. W przypadku ropy współczynnik wyczerpania zasobów (stosunek wielkości udokumentowanych złóż do poziomu wydobycia) wynosi jedynie 18 lat i od lat 90. ubiegłego wieku ulega zmniejszeniu⁶. Jeśli chodzi o gaz, współczynnik ten jest wyższy, jednak problemem pozostają duże straty wynikające z wyczerpywania się obecnie eksploatowanych złóż. Trzy największe złoża zachodniosyberyjskie: Urengojskie, Jamburskie i Miedwieżje, pokrywające ponad trzy czwarte wydobycia największego producenta gazu w Rosji – Gazpromu, są wyczerpane odpowiednio w 70%, 54% i 80%, a spadek ich wydobycia szacowany jest na 25–30 mld m³ gazu rocznie⁷.

Rosyjski sektor paliwowo-energetyczny potrzebuje znacznych nakładów na utrzymanie obecnego poziomu produkcji, a tym bardziej na jej zwiększenie. Zgodnie z szacunkami raportu „IEA World Energy Outlook 2010” Międzynarodowej Agencji Energetycznej (MAE) oraz rządowej „Strategii energetycznej Rosji do 2030 r.” (SER 2030) roczne inwestycje powinny sięgać 52–58 mld dol. (26–30 mld dol. rocznie

⁶ Por. „IEA World Energy Outlook” 2009 i 2010, oraz W.W. Buszujew, *Energetyka – XXI*, Instytut Energetycznej Strategii, grudzień 2007 r., www.energystrategy.ru.

⁷ Zob. E. Paszyc, *Nord Stream i South Stream nie rozwiążą problemów Gazpromu*, „Komentarze OSW” z 28 stycznia 2010 r., www.osw.waw.pl.

w sektorze gazowym i 26–28 mld dol. w sektorze naftowym). Ponieważ w raportach obu instytucji występują spore różnice dotyczące przyszłego wydobycia ropy i gazu w Rosji, odnotować należy znaczne dysproporcje potrzeb inwestycyjnych. Mniejsze rozbieżności można zaobserwować, porównując szacunki dotyczące inwestycji w sektorze naftowym, przy czym w raporcie MAE prognozuje się mniejszy poziom wydobycia ropy (dla 2030 r. różnica ta wynosi 75–80 mln t). Z kolei w sektorze gazowym – w raporcie MAE spodziewane są większe potrzeby inwestycyjne i niższy poziom wydobycia gazu (dla 2030 r. różnica ta wynosi 113–168 mld m³, czyli tyle, ile obecnie Rosja eksportuje gazu do państw unijnych).

Tablica 1. Potrzeby inwestycyjne w rosyjskim sektorze naftowym, gazowym i elektroenergetycznym (w mld dol.)

	SER 2030				MAE
	W tym:	I faza (do 2013–2015)	II faza (do 2020–2022)	III faza (do 2030)	(do 2035)
Produkcja ropy	491–501	110–111	109–112	272–278	633
Przerób ropy	47–50	21–22	8–9	18–19	44
Transport ropy	71–74	31–32	17–18	23–24	–
Razem	609–625	162–165	134–139	313–321	676
Roczna średnia	28	24–33	19–20	32–39	26

	SER 2030				MAE
	W tym:	I faza (do 2013–2015)	II faza (do 2020–2022)	III faza (do 2030)	(do 2035 r.)
Produkcja gazu	186–194	45–46	43–45	98–103	525
Transport gazu	277–289	73–75	63–65	141–149	234
Magazyny i inne części infrastruktury	103–107	32–34	25–26	45–47	33
Razem	565–590	150–155	131–136	284–299	792
Roczna średnia	26–27	26–37	19–26	30–37	30

	SER 2030				MAE
	W tym:	I faza (do 2013–2015)	II faza (do 2020–2022)	III faza (do 2030)	(do 2035 r.)
Elektrownie jądrowe	100–139	29–30	13–28	58–81	397
Elektrownie wodne	55–125	17–18	8–15	30–92	
Elektrownie geotermalne	200–290	32–33	46–112	122–145	
Połączenia	217–334	44–45	43–78	130–211	175
Razem	572–888	122–126	110–223	340–529	572
Roczna średnia	26–40	18–24	18–32	42–53	22

Źródło: obliczenia własne na podstawie „Strategia energetyczna Rosji do 2030 r.” oraz „IEA World Energy Outlook 2010”.

Rosyjskie koncerny nie mają środków na zrealizowanie wszystkich potrzebnych inwestycji. Kryzys gospodarczy doprowadził do spadku ich kapitalizacji oraz wzrostu zadłużenia. W latach 2008–2010 pozycja Gazpromu w rankingu „Financial Times”, zestawiającego pięćset największych firm na świecie, obniżyła się aż o kilkadziesiąt miejsc: o ile w drugim kwartale 2008 r. firma zajmowała trzecią pozycję na świecie, a jej wartość rynkowa wynosiła 344,9 mld dol., o tyle pod koniec 2010 r. plasowała się na dwudziestym siódmym miejscu z ponad dwukrotnie mniejszą wartością rynkową (150 mld dol.)⁸. Rosyjskie firmy energetyczne są też bardzo zadłużone i w głównej mierze generują wysokość zadłużenia zagranicznego kraju. Zewnętrzne zobowiązania finansowe Rosji od kilku lat utrzymują się na wysokim poziomie (488,6 mld dol.), przede wszystkim ze względu na zadłużenie przedsiębiorstw (297,8 mld dol.) oraz sektora bankowego (144,2 mld dol.), a nie państwa (34,5 mld dol.)⁹.

W ostatnich latach inwestycje dominujących na rynku rosyjskim koncernów energetycznych stanowiły 50–70% potrzeb sygnalizowanych w SER 2030 i raporcie MAE. W latach 2009 i 2010 inwestycje Gazpromu, na którego przypada ponad 80% krajowej produkcji gazu, wyniosły odpowiednio 15,2 mld i 23,7 mld dol. Z kolei inwestycje dwóch największych koncernów naftowych: Rosnieft i Łukoil, na które przypada ponad 40% wydobycia ropy, stanowiły łącznie 13,8 mld dol. (w 2009 r.) i 17,5 mld dol. (w 2010 r.)¹⁰. Należy więc zgodzić się z opinią niektórych ekspertów, że istnieje małe prawdopodobieństwo, aby pozostała część inwestycji (30–50%) potrzebnych na zagospodarowanie nowych złóż wyłożyły inne firmy rosyjskie¹¹.

Utrzymująca się w pierwszej dekadzie XXI w. korzystna koniunktura na rynkach surowcowych utwierdzała rosyjskie władze państwowe i kierownictwa firm krajowych w złudnym przekonaniu o trwałym zainteresowaniu zagranicznych inwestorów projektami wydobywczymi w Rosji, bez względu na politykę państwa w tym względzie. Kryzys gospodarczy i spadające zapotrzebowanie na paliwa kopalne w Europie niewątpliwie to zainteresowanie rosyjskim rynkiem surowcowym osłabiły. Niemiecki koncern gazowy E.ON sprzedał pod koniec 2010 r. wszystkie 3,5% akcji Gazpromu oraz udziały w nieeksploatowanym jeszcze złożu Jużnorusskoje. Z kolei amerykański gigant naftowy ConocoPhillips pod koniec 2009 r. pozbył się 14% akcji w rosyjskim koncernie Łukoil, a na początku 2011 r. pozostałych 6% udziałów.

Rosyjskie władze starają się zatrzymać odpływ zagranicznego kapitału deklaracjami o modernizacji państwa i liberalizacji gospodarki. Te wizerunkowe działania, firmowane przede wszystkim przez prezydenta Dmitrija Miedwiediewa, mają na celu przekonać zagranicznych inwestorów, że warunki do inwestowania w Rosji będą się stopniowo poprawiać. Do tej pory, dzięki wsparciu władz Rosji, rodzime koncerny Gazprom, Novatek i Rosnieft pozyskały do współpracy przy eksploatacji złóż węglowodorowych m.in. francuski koncern Total (Półwysep Jamalski), norweską firmę Statoil (Morze Barentsa) oraz amerykańską firmę ExxonMobil (Morze Czarne). Fiaskiem zakończyły się natomiast wymiana aktywów oraz wspólne zagospodarowanie arktycznych złóż węglowodorowych w rejonie Morza Karskiego przez koncerny Rosnieft i BP, co spowodowane było skargą do trybunału arbitrażowego w Sztokholmie

⁸ FT Global 500, „Financial Times”, grudzień 2010 r., www.ft.com

⁹ Statistika wnieszniewo dołga, „Bank Rossij”, www.cbr.ru

¹⁰ Zob. IEA World Energy Outlook 2010, s. 136.

¹¹ Por. K. Liuhto, *Energy in Russia's Foreign Policy*, „Electronic Publications of Pan-European Institute” 2010, nr 10, s. 17, www.tse.fi/pei.

skierowaną przez głównych udziałowców innego brytyjsko-rosyjskiego przedsięwzięcia, TNK-BP: Michaiła Friedmana, Wiktora Wekselberga i Leonarda Bławatnika. Możliwe, że również amerykański koncern Chevron wycofa się ze współpracy z Rosnieftem przy zagospodarowaniu złóż węglowodorowych nad Morzem Czarnym¹².

Niska efektywność energetyczna

Zwiększenie efektywności energetycznej gospodarki krajowej jest kluczowe dla utrzymania zakładanego tempa rosyjskiego eksportu nośników energii (przede wszystkim gazu). Rosja jest drugim największym konsumentem gazu na świecie: jego zużycie w przedkryzysowym 2008 r. wynosiło dwie trzecie produkcji krajowej (416 mld m³) i było kilkakrotnie wyższe od zużycia w dużo większych gospodarkach Wielkiej Brytanii (94 mld m³), Niemiec (81 mld m³) i Włoch (78 mld m³).

Wysoki poziom konsumpcji gazu w Rosji i związana z tym mała efektywność jego wykorzystania wynika m.in. z dysproporcji ceny gazu oferowanej w kraju i za granicą. W latach 2002–2009 gaz sprzedawany przez Gazprom do państw UE był średnio sześć razy droższy od gazu odbieranego przez rosyjski przemysł i siedem–osiem razy droższy od gazu dostarczanego do rosyjskich gospodarstw domowych¹³. Chociaż kierownictwo Gazpromu przedstawiło pod koniec 2010 r. plan stopniowej racjonalizacji ceny, ryzyko pojawienia się protestów społecznych, podobnych do ubiegłorocznych w Kaliningradzie, może znacznie opóźnić zaplanowane przez rząd do 2014 r. stopniowe zmniejszenie dysproporcji ceny gazu dla krajowych i zagranicznych odbiorców¹⁴.

Niezależnie od wysokiej konsumpcji gazu w Rosji surowiec ten jest w znacznych ilościach marnotrawiony podczas wydobywania ropy naftowej. Z racji kontrolowania sieci gazociągowej przez państwowy Gazprom, rosyjskie firmy naftowe nie są zainteresowane odzyskiwaniem gazu przy produkcji ropy, często decydując się na jego spalanie. Oblicza się, że dzięki zmianie regulacji można by rocznie odzyskać 16–38 mld m³ błękitnego paliwa¹⁵.

Rozbudowana infrastruktura przesyłowa

Rosyjska infrastruktura przesyłowa istniejąca głównie w europejskiej części kraju została zbudowana w czasach radzieckich z myślą o zaopatrywaniu w ropę naftową oraz gaz ziemny najważniejszych ośrodków przemysłowo-miejskich w Związku Radzieckim oraz w pozostałych państwach socjalistycznych Europy Wschodniej. Po rozpadzie ZSRR system rurociągowy znalazł się pod kontrolą nie tylko Rosji, ale także państw poradzieckich. Dla władz rosyjskich, chcących wykorzystać bogate zasoby ropy i gazu oraz istniejącą infrastrukturę przesyłową w realizowaniu dostaw surowców

---

¹² Rosnieft potwierdziła namierzenie Chevron wyjti iz szelfowo projekta, „Wiedomostii” z 10 czerwca 2011 r.

¹³ Zob. S. Pirani, *The Impact of the Economic Crisis on Russian and CIS Gas Markets*, Oxford Institute for Energy Studies 2009, NG 36, s. 21, www.oxfordenergy.org.

¹⁴ Gazprom, *Press-Center*, 11 października 2010, www.gazprom.ru.

¹⁵ Zob. S. Pirani, *Russian Natural Gas Production and Exports – the Outlook to 2020*, „Baltic Rim Economies” 2010, nr 1, www.tse.fi/pei.

energetycznych do państw UE, oznaczało to konieczność porozumienia się z nowymi krajami tranzytowymi, przede wszystkim z Ukrainą i Białorusią.

Częste konflikty z sąsiadami na tle dostaw i tranzytu rosyjskich surowców energetycznych skłoniły władze Rosji do podjęcia działań mających na celu stworzenie alternatywnych tras przesyłowych, aby ominąć wspomniane kraje i uzyskać bezpośredni dostęp do rynków zachodnioeuropejskich. Taką rolę mają odgrywać gazociągi Nord Stream (przepustowość 55 mld m³/rok) i South Stream (przepustowość 63 mld m³/rok), jak również ropociągi BTS 1 (oddany do użytku w 2001 r., o przepustowości 75 mln t rocznie) i BTS 2 (przepustowość 50 mln t/rok), stwarzające możliwość wykorzystania krajowych portów naftowych w Primorsku i Ust-Łudze.

Przesył ropy i gazu nowymi trasami może znacznie podwyższyć cenę surowców. Jednakże z punktu widzenia bezpieczeństwa energetycznego Rosji zwiększają one gwarancje dostaw do państw UE, a także wzmacniają jej pozycję w negocjacjach z dotychczasowymi państwami tranzytowymi. Po uruchomieniu gazociągu Nord Stream i ropociągu BTS 2 pod koniec 2011 r. Rosja będzie wywierać jeszcze większy nacisk na Białoruś, Ukrainę, a także na Polskę w celu uzyskania lepszych warunków tranzytu ropy i gazu oraz dostępu do rynku energetycznego tych państw – jeśli nie zapewnią sobie innych źródeł pozyskiwania surowców energetycznych.

Już teraz można zauważyć, że brak alternatywnych szlaków dostaw gazu do nowych państw członkowskich UE skutkuje dla nich wyższą ceną rosyjskiego surowca w porównaniu z rosyjską ofertą skierowaną do starych członków UE, mających dostęp do gazu algierskiego czy norweskiego. Według niezdelementowanych przez Gazprom danych prasowych, firmy węgierskie i polskie kupowały w 2010 r. gaz średnio po 348 oraz 336 dol. za 1000 m³, podczas gdy Niemcy i Francuzi płacili w tym samym czasie odpowiednio 271 i 306 dol.¹⁶

Uzależnienie od europejskiego rynku zbytu

Państwa członkowskie UE są głównymi partnerami handlowymi Rosji i odbiorcami jej surowców energetycznych. Przypada na nie aż 80% eksportu rosyjskiej ropy oraz 64% eksportu gazu, z kolei Rosja jest ich największym zewnętrznym dostawcą, na którego przypada 33% importu unijnej ropy i 44% gazu. W razie stworzenia jednolitego rynku energii w Unii, Rosja będzie zatem bardziej od niego uzależniona niż państwa UE od rosyjskich dostaw.

Niedawny międzynarodowy kryzys finansowy ujawnił pierwsze negatywne konsekwencje uzależnienia rosyjskiej gospodarki od sprzedaży ropy naftowej i gazu ziemnego do Europy. W ostatnich latach rosyjski sektor paliwowo-energetyczny wytwarzał około jednej czwartej krajowego PKB oraz dostarczał prawie 50% wpływów do budżetu państwa. Po załamaniu się ceny ropy naftowej na światowych giełdach we wrześniu 2008 r. drastycznie spadła wartość rosyjskiego eksportu, bezpośrednich inwestycji zagranicznych oraz krajowej produkcji. W połowie 2009 r. poziom PKB spadł aż o 10% w stosunku półrocznym, a w końcu 2009 r. o prawie 8% w porównaniu z rokiem poprzednim. Co więcej, rosyjski budżet po raz pierwszy od ośmiu lat odnotował deficyt, na którego pokrycie rząd zdecydował się przeznaczyć specjalne

---

¹⁶ Informacja podana przez rosyjską agencję Interfaks, przytoczona za: A. Łakoma, *Drogi gaz z Rosji, bo jesteśmy bez wyjścia*, „Rzeczpospolita” z 28 lutego 2011 r.

środki rezerwowe oraz zwiększyć poziom zadłużenia zagranicznego przez emisję euroobligacji.

Mimo że pod koniec 2010 r. poziom PKB Rosji wzrósł o prawie 4% w stosunku rocznym, nie udało się osiągnąć przedkryzysowego poziomu produkcji krajowej ani zlikwidować deficytu budżetowego. Wzrost ceny ropy naftowej w 2011 r. spowodowany destabilizacją społeczno-polityczną w Afryce Północnej i na Bliskim Wschodzie co prawda zwiększył wpływy do budżetu, jednak prawdopodobnie nie przyspieszy tempa wzrostu rosyjskiej gospodarki. Zbliżająca się kampania wyborcza i chęć utrzymania wysokiego poparcia społecznego przez obecną ekipę władzy sprawia, że uzyskane nadwyżki będą przeznaczane przede wszystkim na zaspokojenie olbrzymich wydatków budżetowych. Pozwala to przypuszczać, że sprzyjająca koniunktura na światowych rynkach surowcowych nie przełoży się na wygenerowanie w Rosji dodatkowych środków na niezbędne inwestycje w sektorze naftowo-gazowym.

Kryzys gospodarczy w wielu państwach europejskich, skutkujący spadkiem popytu na ropę i towary ropopochodne, stworzył paradoksalnie dogodną sytuację dla rosyjskich koncernów naftowych zainteresowanych ekspansją na rynku unijnym. Nadpodaż mocy przerobowych tamtejszych rafinerii oraz coraz mniejsze zapotrzebowanie na produkty naftowe w Europie spowodowały, że wiele europejskich firm energetycznych straciło na wartości. Sytuacja ta sprzyjała rosyjskim koncernom naftowym, które cierpiąc na niedobór mocy przerobowych, mają dostęp do taniego surowca i mogą przez to nakładać wyższe marże rafineryjne.

Przełom technologiczny w Stanach Zjednoczonych związany z produkcją gazu ze złóż niekonwencjonalnych (tzw. gaz łupkowy) oraz większa dostępność gazu skroplonego (LNG) spowodowały nadpodaż gazu na rynku europejskim i znaczny spadek jego ceny w kontraktach krótkoterminowych (spot). W rezultacie główni dostawcy do UE, tj. Norwegia i Algieria, zmuszeni zostali w 2009 r. do renegotjacji umów i obniżenia ceny. Władze Gazpromu wołały w niewielkim stopniu zmniejszyć cenę, licząc się z ewentualnym spadkiem popytu na ich surowiec. Wychodziły bowiem z założenia, że nadpodaż gazu na rynku europejskim długo się nie utrzyma (najwyżej do 2012 r.), więc cena gazu w kontraktach długoterminowych wyliczana na podstawie koszyka produktów naftowych będzie znów korzystniejsza od ceny rynkowej. W rezultacie Norwegia, która zaczęła rozliczać aż jedną czwartą dostaw gazu w kontraktach długoterminowych na podstawie ceny spotowej, zanotowała roczny wzrost sprzedaży aż o 28%, i o ile w czerwcu 2008 r. dostarczała do państw UE o 46% gazu mniej niż Rosja, o tyle w czerwcu 2010 r. różnica ta wyniosła zaledwie 13%.

Poważne wyzwanie dla interesów energetycznych Rosji na rynku unijnym stanowią działania Unii wspierające dywersyfikację dostaw nośników energii. W czasie pierwszego szczytu energetycznego Rady Europejskiej 4 lutego 2011 r. przywódcy państw członkowskich zgodzili się, że do 2014 r. powinny one zostać powiązane siecią połączeń (interkonektorów) pozwalającą na swobodny przesył gazu od Lizbony do Tallina¹⁷. Bezpieczeństwo energetyczne państw członkowskich mają również zapewnić nowe procedury. Zgodnie z unijnym rozporządzeniem z października 2010 r. państwa UE mają obowiązek opracowania planu działań zapobiegawczych, planu na wypadek sytuacji nadzwyczajnej, jak również planu

---

¹⁷ *Konkluzje Rady Europejskiej z 4 lutego 2011 r.*, www.consilium.europa.eu.

koordynacji tych działań¹⁸. Unia wspiera także dywersyfikację zewnętrznych źródeł dostaw gazu przez budowę na swym terytorium terminali LNG (np. w Świnoujściu), czy też stworzenie południowego korytarza dla gazu kaspijskiego (gazociągi Nabucco, ITGI i TAP)¹⁹.

Równie ważne dla polityki energetycznej Rosji są działania Komisji Europejskiej na rzecz liberalizacji unijnego rynku gazu. Dzięki jej staraniom udaje się eliminować z kontraktów długoterminowych klauzule o zakazie reeksportu gazu, zapewniać swobodny dostęp stronom trzecim do infrastruktury przesyłowej (TPA) oraz ustanawiać prawny rozdział produkcji i sprzedaży od przesyłu (*unbundling*). Wejście w życie tzw. trzeciej dyrektywy gazowej na początku marca 2011 r. oznacza, że państwa członkowskie będą musiały w ciągu roku wdrożyć jeden z trzech wariantów *unbundling*: pełny rozdział właścicielski, ustalenie niezależnych operatorów systemu (ISO), bądź też ustalenie niezależnych operatorów przesyłu (ITO)²⁰. Dodatkowo w celu monitorowania procesu powstawania wspólnego rynku gazu Unia powołała specjalną Agencję ds. Współpracy Organów Regulatorów Energetyki (ACER) oraz Europejską Sieć Operatorów Systemów Przesyłowych dla Gazu (ENTSO for Gas). Nowe przepisy mają obejmować nie tylko podmioty zarejestrowane w Unii, lecz także firmy z państw trzecich, działające na rynku unijnym.

Strategiczna współpraca z Chinami

Niedawne zmiany na europejskim rynku energetycznym negatywnie zwerifikowały wcześniejsze prognozy dotyczące wysokiego popytu na nośniki energii w krajach unijnych. Przewidywany odtąd spadek zapotrzebowania na ropę oraz umiarkowany wzrost popytu na gaz w Europie zaczął wyraźnie kontrastować z prognozowanym stabilnym popytem na surowce energetyczne na kontynencie azjatyckim, przede wszystkim w Chinach. Mimo że chiński rynek gazu nie jest obecnie tak rozbudowany jak europejski (Chiny konsumują około 85 mld m³ gazu, podczas gdy UE aż 536 mld m³), dysproporcja ta może zmniejszyć się do roku 2035 aż kilkukrotnie. Pod względem popytu na ropę naftową obecna różnica między UE i Chinami nie jest aż tak znacząca; do roku 2020 Chiny mogą prześcignąć Unię, a po 2035 r. konsumować nawet półtorakrotnie więcej ropy. Z uwagi na swe ograniczone zasoby ropy i gazu Chiny stały się perspektywnym rynkiem zbytu dla rosyjskich surowców, który w niedługim czasie może być większy od unijnego.

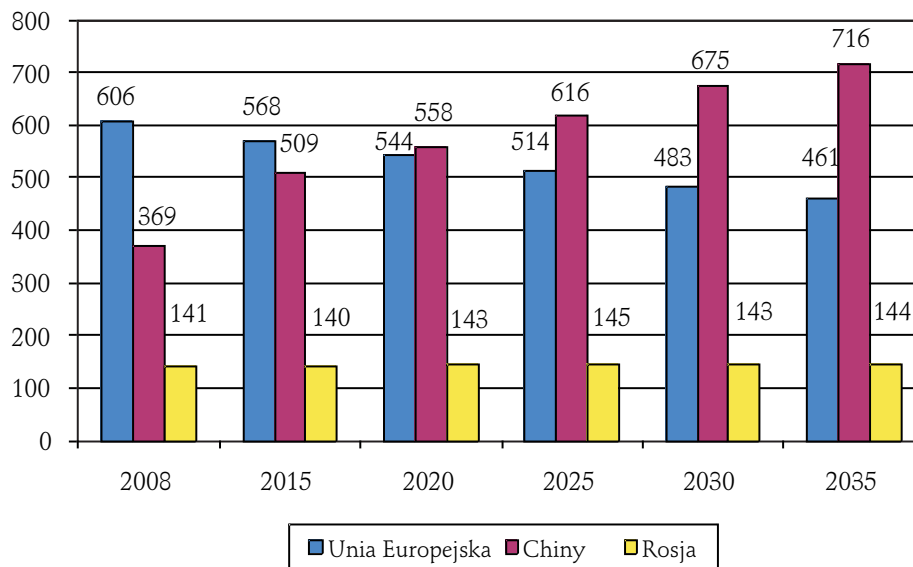
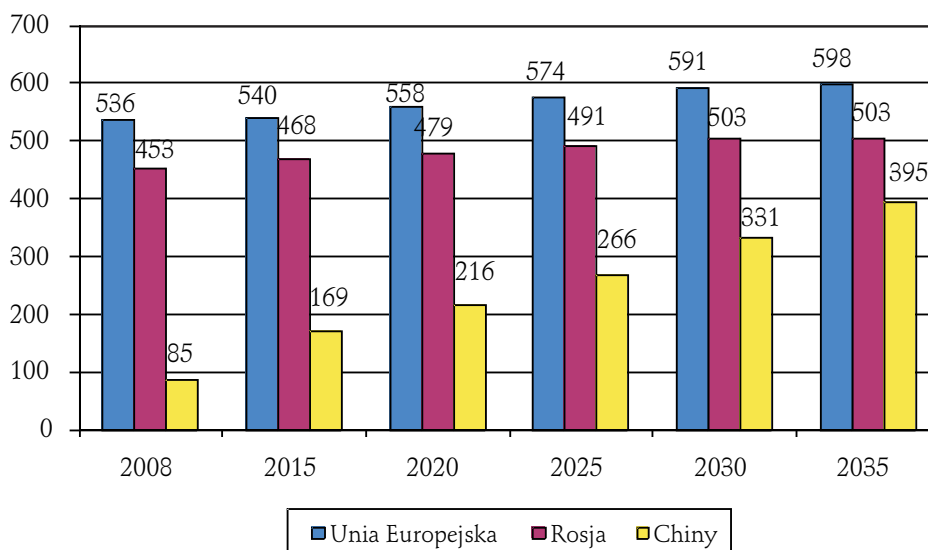
¹⁸ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/ 994/WE z 20 października 2010 r. w sprawie środków zapewniających bezpieczeństwo dostaw gazu ziemnego i uchylenia dyrektywy Rady 2004/67/WE, Dz. U. L 295 z 12 listopada 2010 r.

¹⁹ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów z 17 listopada 2010 r., *Priorytety w odniesieniu do infrastruktury energetycznej na 2020 r. i w dalszej perspektywie – plan działania na rzecz zintegrowanej europejskiej sieci energetycznej*, KOM/2010/0677.

²⁰ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/713/WE z 13 lipca 2009 r. ustanawiające Agencję ds. Współpracy Organów Regulacji Energetyki; Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/715/WE z 13 lipca 2009 r. w sprawie warunków dostępu do sieci przesyłowych gazu ziemnego i uchylające rozporządzenie 2005/1775/WE; Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/73/WE z 13 lipca 2009 r. dotycząca wspólnych zasad rynku wewnętrznego gazu ziemnego i uchylająca dyrektywę 2003/55/WE, Dz. U. L 211 z 14 sierpnia 2009 r.

Wykres 3. Prognozowane zapotrzebowanie na ropę naftową i gaz ziemny

Ropa (w mln t)

Gaz (w mld m³)

Źródło: zestawienie własne na podstawie „IEA World Energy Outlook 2010”.

Spadające zapotrzebowanie i cena paliw kopalnych w Europie oraz wynikający stąd kryzys gospodarczy w Rosji sprawiły, że rządy w Moskwie i Pekinie częściowo porozumiały się co do warunków współpracy w kwestiach energetycznych. W październiku 2008 r. podpisały umowę o budowie odgałęzienia ropociągu WSTO do Daqing (o docelowej przepustowości 30 mln t/rok), a w kwietniu 2009 r. porozumiały się w sprawie rocznych dostaw 15 mln t ropy tym szlakiem do Chin w zamian za kredyty dla rosyjskich koncernów naftowych Transneft i Rosneft w wysokości 10 i 15 mld dol. Strony nie mogły jednak dojść do ostatecznego porozumienia w kwestii dostaw gazu. Ustalono, że Rosja będzie eksportować w latach 2015–2045 przynajmniej 30 mld m³ gazu rocznie, jednakże wciąż nie wiadomo, w jakiej cenie²¹.

²¹ J. Sziszkowa, *Gazprom urezajet postawki w Kitaj wdwoje*, „RBC Daily” z 4 lipca 2011 r.

Ważnym czynnikiem wpływającym na rosyjsko-chińską współpracę energetyczną jest prawdopodobieństwo występowania w Chinach największych na świecie złóż gazu łupkowego. Zdaniem amerykańskiej agencji informacyjnej mogą one mieć zasoby przekraczające 36,5 bln m³ gazu, czyli większe niż mają, drugie w kolejności, Stany Zjednoczone (24,4 bln m³), będące pionierem i liderem wydobycia gazu z łupków skalnych²². Dzięki porozumieniu z USA zawartemu w listopadzie 2009 r. Chiny zyskują dostęp do amerykańskiego doświadczenia w produkcji gazu ze złóż niekonwencjonalnych, zaś międzynarodowe koncerny energetyczne (np. Royal Dutch Shell) chętniej inwestują w prace poszukiwawcze na terytorium Państwa Środka²³. Perspektywa wzrostu wydobycia gazu w Chinach dzięki wykorzystaniu złóż niekonwencjonalnych sprawia, że Rosja przestaje być dla wschodniego sąsiada niezbędnym partnerem zaspokajającym jego potrzeby energetyczne. Z tego względu rosyjsko-chińskie negocjacje cenowe związane z kontraktem gazowym wciąż nie mogą doczekać się finału.

Perspektywy rosyjskiej polityki energetycznej

Rozwój krajowego sektora paliwowo-energetycznego

Znaczący wzrost wydobycia i eksportu surowców energetycznych zakładany w rosyjskich dokumentach rządowych można zrealizować pod warunkiem rzeczywistej restrukturyzacji kompleksu paliwowo-energetycznego i przy znacznym udziale inwestorów zagranicznych. Dotychczasowe działania Rosji w tym względzie są niewystarczające. Tempo zmian w rosyjskim prawodawstwie, np. ułatwiających koncernom naftowym dostęp do sieci transportowej, jest zbyt powolne. Rosyjski rząd dopiero w marcu 2011 r. zdecydował się na swobodniejszy dostęp prywatnych firm do sieci ropociągów zarządzanej przez państwową firmę Transneft, ale do tej pory nie ograniczył całkowitej kontroli Gazpromu nad siecią gazociągową. Podobnie prawna ochrona inwestycji w sektorze paliwowo-energetycznym wydaje się niewystarczająca, tym bardziej że w 2009 r. Rosja wycofała się z ratyfikacji Traktatu Karty Energetycznej. Proponowane przez nią nowe zasady międzynarodowej współpracy energetycznej osłabiają tylko procedury rozstrzygania sporów na drodze arbitrażu i cieszą się znikomym poparciem państw europejskich²⁴.

Poprawie klimatu inwestycyjnego w Rosji ma służyć decyzja prezydenta Dmitrija Miedwediewa z kwietnia 2011 r., zakazująca członkom rządu w randze wicepremierów i ministrów zasiadania w radach dyrektorów (odpowiednik rad nadzorczych) siedemnastu przedsiębiorstw państwowych. Zakaz ten nie musi jednak oznaczać rzeczywistego zmniejszenia kontroli państwa w przemyśle naftowo-gazowym. Jak na razie z miejsca w radzie koncernu Rosneft zrezygnował wicepremier Igor Sieczin, a w radzie Gazpromu – minister rozwoju gospodarczego Elwira Nabiulina

---

²² *World Shale Gas Resources: An Initial Assessment of 14 Regions Outside the United States*, „U.S. Energy Information Administration” z 5 kwietnia 2011 r., www.eia.doe.gov.

²³ *U.S.-China Shale Gas Resource Initiative*, The White House Office of the Press Secretary, 17 listopada 2009 r., www.whitehouse.gov.

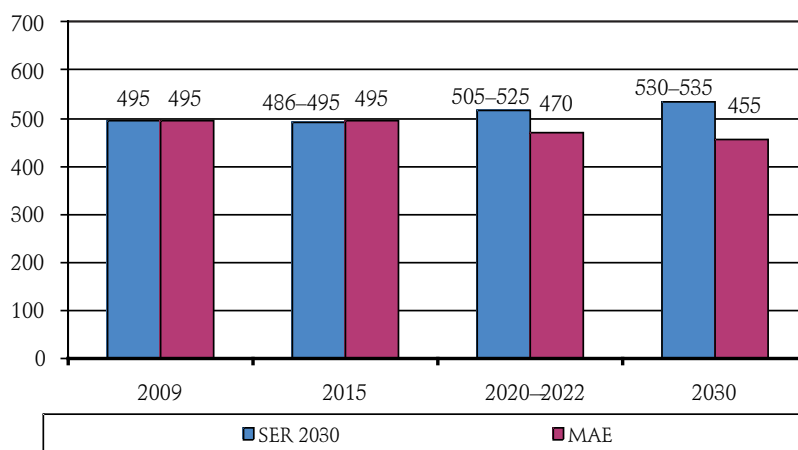
²⁴ Zob. E. Wyciszewicz, *Rosyjska wizja międzynarodowej współpracy energetycznej*, „Biuletyn PISM” z 30 kwietnia 2009 r., www.pism.pl.

i minister Siergiej Szmato (los wicepremiera Wiktora Zubkowa, przewodniczącego Rady Dyrektorów Gazpromu, nie jest przesądzony).

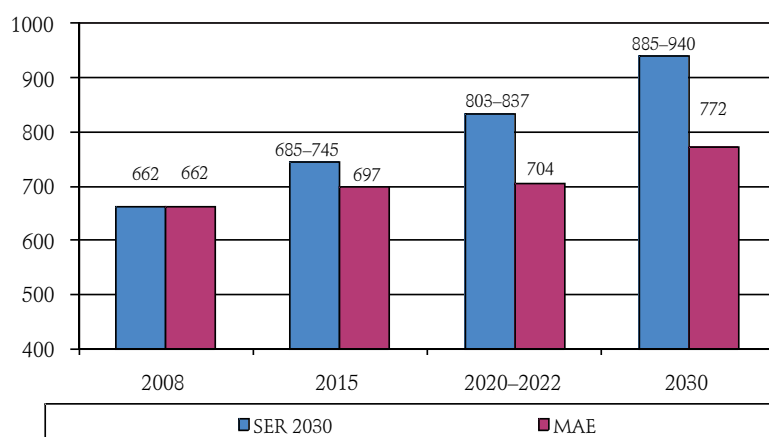
Realne wydają się opóźnienia w realizacji projektów wydobywczych, co może spowodować problemy z zaspokojeniem krajowego zapotrzebowania na surowce energetyczne i utrudnić wypełnienie zobowiązań eksportowych. Istotne znaczenie w tym względzie ma uruchomiony w tym roku przez Gazprom projekt jamalski, z którego do 2015 r. firma planuje pozyskać ponad 100 mld m³ gazu rocznie, a do 2030 r. około 360 mld m³. Z racji na niższy od zakładanego poziom inwestycji (pierwotnie Gazprom planował przeznaczyć na ten projekt 10 mld dol. rocznie, lecz w tym roku przeznaczył jedynie 7 mld dol.)²⁵ osiągnięcie zakładanych kwot produkcyjnych jest coraz trudniejsze do wykonania.

Wykres 4. Prognozowany poziom wydobycia ropy naftowej i gazu ziemnego w Rosji

Ropa (w mln t)

Gaz (w mld m³)

Źródło: obliczenia własne na podstawie „Strategii energetycznej Rosji do 2030 r.” oraz „IEA World Energy Outlook 2010”.

²⁵ Por. K. Liuhto, *Energy in Russia's Foreign Policy*, op.cit., s. 16, oraz *Plan inwestycyjny Gazpromu na rok 2011*, „Tydzień na Wschodzie OSW” z 1 grudnia 2010 r., www.osw.waw.pl.

Ekspansja w europejskim segmencie rafineryjnym

Niższe od prognozowanego wydobycie ropy naftowej w Rosji, przy zakładanym wzroście eksportu tego surowca do państw azjatyckich, może mieć negatywne skutki dla UE, szczególnie dla jej nowych członków. Uzyskanie przez Rosję w niedługim czasie nadwyżki mocy przesyłowych w Europie po wybudowaniu ropociągu BTS 2 stawia w trudnym położeniu środkowoeuropejskie koncerny naftowe. Ich rafinerie wyspecjalizowane są w przerobie relatywnie taniej ropy Urals, od wielu lat dostarczanej systemem ropociągów „Przyjaźń”. Same ryzyko ograniczenia dostaw znacznie osłabia ich pozycję rynkową oraz zwiększa podatność na wrogie przejęcie przez firmy rosyjskie. Tym bardziej że Rosja, decydując w grudniu 2010 r. o wzroście przepustowości ropociągu Tengiz–Noworosyjsk, umocniła kontrolę nad przesyłem ropy kazachskiej do Europy.

Oddanie do użytku ropociągu BTS 2 pod koniec 2011 r. nie od razu zmieni geografie przesyłu ropy naftowej w Europie Środkowej. Rosja nie będzie w stanie wypełnić BTS 2 ropą z nowych złóż, ale też nie będzie dążyć do eliminacji „Przyjaźni” w średniej perspektywie, gdyż mogłoby to przynieść długofalowe straty polityczne i gospodarcze. Możliwe, że nowym szlakiem popłynie początkowo wyłącznie ropa kazachska.

W razie ograniczenia przesyłu ropy rurociągiem „Przyjaźń” dostawy rosyjskiego surowca do polskich i wschodnioniemieckich rafinerii będą realizowane drogą morską, z wykorzystaniem portów w Rostocku (dla rafinerii w Schwedt) i Gdańsku (dla rafinerii w Płocku i Leuna). Jeśli to ograniczenie okaże się istotne i długotrwałe, francuski Total, który jest właścicielem rafinerii w Leuna, stanie przed wyborem – czy: (a) zwiększyć transport rosyjskiego surowca z wykorzystaniem polskiej infrastruktury, (b) rozbudować port w Rostocku i zwiększyć moce przesyłowe ropociągu Rostock–Schwedt, (c) sprzedać rafinerię, np. któremuś z rosyjskich koncernów. Pierwszy wariant stwarza korzystną sytuację dla polskich koncernów naftowych, dwa ostatnie – zagrożenie dla ich interesów²⁶.

Oddanie do użytku ropociągu BTS 2 i ograniczenie przesyłu ropy systemem „Przyjaźń” w żadnym stopniu nie uderza w interesy rafinerii zachodnioeuropejskich, dla których współpraca z koncernami rosyjskimi stanowi szansę na dokapitalizowanie przedsiębiorstw oraz na dostęp do taniego surowca. Stagnacja na tamtejszych rynkach rafineryjnych, związana z kryzysem finansowym i spadkiem popytu na produkty ropopochodne, sprzyja ekspansji rosyjskich koncernów naftowych, które przyjmują oferowane im pakiety mniejszościowe, licząc na późniejszy zakup dodatkowych udziałów. W taki właśnie sposób rosyjski Łukoil stał się w 2008 r. właścicielem najpierw 49%, a po trzech latach dodatkowych 11% akcji włoskiej rafinerii ISAB na Sycylii (w 2009 r. kupił również 45% akcji holenderskiej rafinerii Vlissingen). Z kolei Rosnieft kupił w październiku 2010 r. połowę udziałów w firmie Ruhr Oel kontrolującej prawie jedną czwartą sektora rafineryjnego w Niemczech i dzięki tej transakcji stał się właścicielem 12% akcji rafinerii w Karlsruhe, prawie 19% akcji w rafinerii w Schwedt (zaopatrywanej rurociągiem „Przyjaźń”), ponad 12% akcji w rafinerii w Neudstadt oraz 50% akcji w zakładach w Gelsenkirchen.

Kolejnym inwestycjom rosyjskich koncernów na rynku rafineryjnym UE sprzyja ponadto zapowiedziana przez wiceministra finansów Rosji podwyżka stawek celnych

---

²⁶ Por. DG for Energy of the European Commission, *Study on the Technical Aspects of Variable Use of Oil Pipelines – Coming into the EU from Third Countries*, „Overall Report” z 2 listopada 2010 r.

na produkty naftowe i docelowe ich zrównanie z cłem eksportowym na ropę. Coraz większe zaangażowanie rosyjskich firm naftowych w Zachodniej Europie ułatwia również niepewna sytuacja w Afryce Północnej, stawiająca pod znakiem zapytania stabilność dostaw tamtejszej ropy.

Przeciwdziałanie liberalizacji unijnego rynku gazu

Wspierana przez Komisję Europejską liberalizacja unijnego rynku gazu budzi spory sprzeciw władz państwowych Rosji i kierownictwa Gazpromu. Dla strony rosyjskiej trudna do zaakceptowania jest zasada *unbundling*, gdyż oznacza rzeczywistą utratę kontroli nad aktywami przesyłowymi w państwach członkowskich, m.in. w Austrii, Estonii, Finlandii, na Litwie, Łotwie, w Polsce, Słowacji i na Węgrzech²⁷. Rosja stara się je przekonać, by wybrały łagodniejszy wariant rozdziału sprzedaży i dystrybucji od przesyłu gazu (np. systemowy bądź przesyłowy) i odstąpiły od pełnego rozdziału właścicielskiego przewidzianego w nowej dyrektywie gazowej. Przykładem takiego działania jest presja wywierana na rząd litewski. Utrzymując niczym nieuzasadnioną wysoką cenę gazu dla Litwy, Rosja stara się wymóc odstąpienie od pełnego rozdziału właścicielskiego firmy Lietuvos Dujos, w której większość udziałów mają Gazprom i niemiecki E.ON.

Strona rosyjska sprzeciwia się również zasadzie TPA, tj. zapewnieniu dostępu stronom trzecim do nowych gazociągów budowanych na terytorium Unii. Jej działania koncentrują się wokół budowanych w Niemczech gazociągów OPAL i NEL, którymi będzie transportowany surowiec pochodzący z gazociągu Nord Stream. Do tej pory Gazpromowi i niemieckim udziałowcom bałtyckiego gazociągu udało się uzyskać częściowe wyłączenie regulacji TPA z gazociągu OPAL (jego właściciele Wingas i E.ON mają do swojej dyspozycji 50% przepustowości tej magistrali).

Rosja będzie najprawdopodobniej dążyć do wyłączenia najważniejszych z jej punkty widzenia gazociągów, jak OPAL i NEL, z obowiązku *unbundling*, jak również do rozdzielania między państwa tranzytowe kwot ilościowych w transporcie gazu na terenie Unii. Może też forsować ustanowienie systemu rezerwowania mocy przesyłowych dla określonych producentów. Chociaż propozycje te spełniają warunek dostępu strony trzeciej do infrastruktury przesyłowej, w rzeczywistości przeczą zasadom wolnej konkurencji i wzmacniają element nierynkowego planowania.

Planowany wzrost eksportu energii elektrycznej

Rosja jest czwartym eksporterem energii elektrycznej na świecie i planuje zwiększyć swój udział na rynku elektroenergetycznym głównie dzięki rozwojowi energetyki jądrowej. Obecnie eksportuje energię elektryczną jedynie do państw b. ZSRR oraz Finlandii, ale budowa przyszłych elektrowni atomowych może wkrótce zmienić tę sytuację. Chociaż ma jedynie 5% udziału w światowej produkcji energii elektrycznej ze źródeł jądrowych, to należy do niej 15% rynku budowy reaktorów, 17% rynku produkcji paliwa jądrowego i 45% rynku wzbogacania uranu. W Europie Zachodniej rosyjska firma TWEL dostarcza we współpracy z francuską Arewą pręty paliwowe do Niemiec, Szwajcarii, Holandii i Wielkiej Brytanii. Po ratyfikacji przez

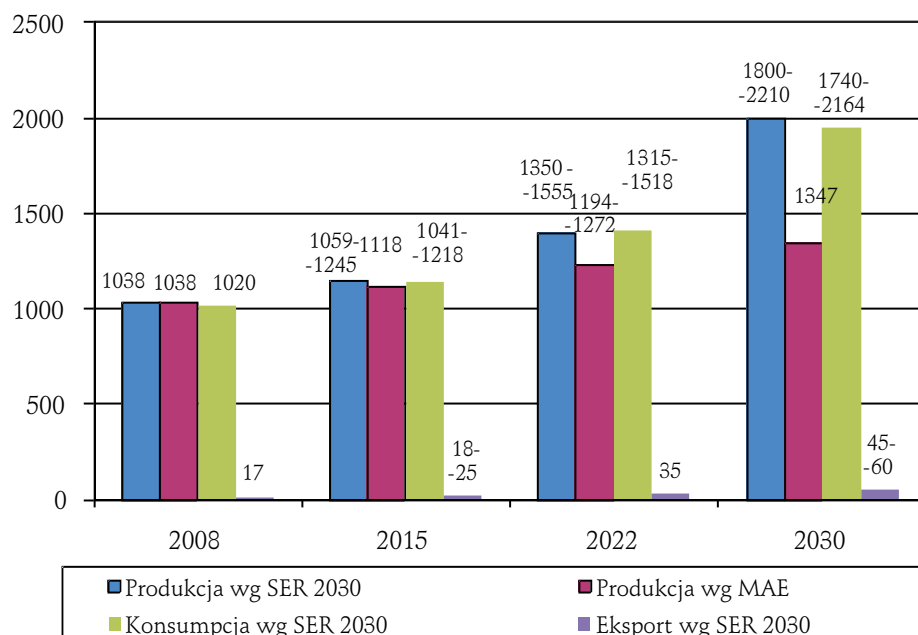
---

²⁷ Zob. A. Łoskot-Strachota, *Ekspansja Gazpromu w UE – kooperacja czy dominacja*, „Raport OSW”, październik 2009 r., zał. 2, www.osw.waw.pl.

amerykański Kongres umowy o cywilnej współpracy jądrowej z Rosją, nie można również wykluczyć współpracy obu państw w konstruowaniu reaktorów. Rosyjski Rosatom buduje reaktory jądrowe w Indiach, Iranie i na Słowacji, podpisał też odpowiednie porozumienia z Bułgarią, Turcją, Białorusią, Ukrainą i Wietnamem, oraz planuje budowę w Wenezueli, Bangladeszu, Egipcie, Jordanii i Maroko²⁸.

W eksporcie rosyjskiego prądu do państw unijnych istotne znaczenie będą miały przyszłe reaktory jądrowe budowane w Kaliningradzie (2340 MW), a także być może w białoruskim Grodnie (2400 MW) i ukraińskim Chmielnickim (2000 MW). Wszystkie jak na razie planuje się oddać do użytku w latach 2016–2018. Na plany eksportowe Rosji negatywnie wpływają niedoinwestowanie krajowego sektora energoelektrycznego, jak również znaczne różnice w produkcji energii elektrycznej w kraju, prognozowanej w raportach SER 2030 i MAE.

Wykres 5. Prognozowana produkcja, konsumpcja i eksport energii elektrycznej w Rosji (w TWh)

Źródło: obliczenia własne na podstawie „Strategii energetycznej Rosji do 2030 r.” oraz „IEA World Energy Outlook 2010”.

Katastrofa w japońskiej elektrowni atomowej Fukushima spowodowała, że niektóre państwa europejskie ograniczyły plany rozwoju energetyki jądrowej. Decyzja władz Niemiec o zamknięciu do 2022 r. ostatniej niemieckiej elektrowni atomowej stawia w trudnym położeniu niemieckie koncerny energetyczne (np. RWE) i stwarza szansę dla rosyjskiego Gazpromu zainteresowanego nie tylko wzrostem sprzedaży gazu do Niemiec, ale przede wszystkim budową elektrowni gazowych. Choć niektóre rozmowy przedstawicieli rosyjskich i niemieckich firm zakończyły się wstępnymi porozumieniami, za wcześnie jest przesądzać, w jakim stopniu sytuacja w Niemczech wpłynie na zmianę polityki energetycznej Rosji.

²⁸ Zob. PIR Centr, *Uczastie Rosji w projektach po strojtelstwu AES*, - www.pircenter.org, a także R. Śmigielski, *Polityka jądrowa w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, „Biuletyn PISM” z 6 kwietnia 2011 r., www.pism.pl.

Podsumowanie

Rosyjskie władze nie dokonały istotnej zmiany w polityce energetycznej kraju, mimo zmian rynkowych na świecie wywołanych masową produkcją gazu ze źródeł niekonwencjonalnych w Ameryce Północnej i możliwością jej rozwoju w innych częściach globu, jak również działaniami zmierzającymi do stworzenia jednolitego rynku energii w Unii Europejskiej. Wciąż liczą na utrzymujące się w Europie wysokie zapotrzebowanie na rosyjskie surowce energetyczne, a w związku z tym na wzrost ich ceny. Rosja oczekuje od swoich największych partnerów handlowych, tj. krajów członkowskich UE, jasnych deklaracji dotyczących zapotrzebowania na jej surowce, choć sama jawi się jako coraz mniej przewidywalny partner. Brak rzeczywistej restrukturyzacji i liberalizacji sektora paliwowo-energetycznego w Rosji może spowodować poważne opóźnienia w realizacji projektów wydobywczych. Rosyjski sektor paliwowo-energetyczny jest coraz bardziej nieefektywny, niedoinwestowany oraz zorientowany na interes geopolityczny państwa, a nie na zysk komercyjny.

Katastrofa elektrowni atomowej w Fukushima oraz związane z nią ograniczenia planów rozwoju energetyki jądrowej w kilku europejskich krajach, w tym we Włoszech i w Niemczech, spowodowały, że władze Rosji liczą na powrót sytuacji sprzed 2008 r., kiedy to współpraca z Gazpromem była przez europejskich kontrahentów niezwykle pożądana i rosyjski koncern mógł im dyktować niemal dowolne warunki kooperacji. Bezpieczeństwo dostaw nośników energii do państw członkowskich UE, a w szczególności do tych, które w znacznym stopniu uzależnione są od importu rosyjskiej ropy i gazu, zależeć będzie od postępów w ustanowieniu na terytorium Unii jednolitego, konkurencyjnego i wolnego rynku, mającego dostęp do różnych zewnętrznych i wewnętrznych źródeł zaopatrywania w energię. Polska, jako jedno z większych państw członkowskich, powinna być szczególnie aktywna w jak najszybszym ustanowieniu jednolitego rynku wewnętrznego.

Bibliografia

- Bashmakov I., *Russian Energy Efficiency Potential. Scale, Costs, and Benefits*, „Problems of Economic Transition” 2009, t. 52, nr 1.
- Bodio M., *Polityka energetyczna w stosunkach Federacji Rosyjskiej z Unią Europejską*, Warszawa 2009.
- Brunarska Z., Jarosiewicz O., Łoskot-Strachota A., Wiśniewska I., *Between Energy Security and Energy Market Integration. Guidelines for the Future Development of the EU’s External Energy Policy in Europe’s Neighbourhood*, Center for Eastern Studies, czerwiec 2011.
- Buszujew W.W., *Energietika – XXI*, Institut Energeticzeskoj Strategii, grudzień 2007, www.energystrategy.ru.
- Chalupec I., Filipowicz C., *Rosja. Ropa. Polityka*, Warszawa 2009.
- Chistie E.H., *The Russian Gas Price Reform and Its Impact on Russian Gas Consumption*; „Electronic Publications of Pan-European Institute” 2010, nr 19, www.tse.fi/pei.
- Ćwiek-Karpowicz J., *Kto podejmuje decyzje? Mechanizmy kształtowania polityki zagranicznej w Rosji*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2010, nr 3 (55).
- Ćwiek-Karpowicz J., *Polityka energetyczna Rosji wobec Unii Europejskiej w kontekście kryzysu gospodarczego*, „Sprawy Międzynarodowe” 2011, t. 64, nr 1.
- DG for Energy of the European Commission, *Study on the Technical Aspects of Variable Use of Oil Pipelines – Coming into the EU from Third Countries*, “Overall Report”, 2 listopada 2010.
- Elass J., Jaffe A.M., *The History and Politics of Russia’s Relations with OPEC*, The James A. Baker III Institute for Public Policy of Rice University, 2009, www.bakerinstitute.org
- Energeticzeskaja strategija Rossji na period do 2030 g.*, www.energystrategy.ru.
- Eurogas, *Long Term Outlook for Gas Demand and Supply 2007–2030*, Brussels 2010.
- European Commission, *EU Energy Trends to 2030 – Update 2009*, Luxemburg 2010.
- Godzimirski J., *The Northern Dimension of the Russian Gas Strategy*, „Russian Analytical Digest” 2009, nr 58, www.res.ethz.ch.
- Gołębiewska M., *Ratunek dla flagowego okrętu: strategia energetyczna Rosji do 2030 r.*, „Wirtualny Nowy Przemysł”, www.wnp.pl.
- Korżubajew A.G., Eder L.W., *Nieftiedobrywajuszczaja promysliennost’ Rossij*, „Burienie i Nieft” 2011, nr 4, www.burneft.ru.
- Kupchinsky R., *Gazprom’s European Web*, The Jamestown Foundation, 2009, www.jamestown.org.
- Larsson R., *Russia’s Energy Policy: Security Dimensions and Russia’s Reliability as an Energy Supplier*, Swedish Defense Research Agency, 2006, www.foi.se.
- Liuhto K., *Energy in Russia’s Foreign Policy*, „Electronic Publications of Pan-European Institute” 2010, nr 10, www.tse.fi/pei.
- Łoskot-Strachota A., *Ekspansja Gazpromu w UE – dominacja czy kooperacja*, „Raport OSW”, październik 2009, www.osw.waw.pl.
- Lough J., *Russia’s Energy Diplomacy*, „Chatham House Briefing Paper”, maj 2011, www.chathamhouse.org.uk.
- Madera J., *Polityka energetyczna Rosji*, „Wirtualny Nowy Przemysł”, www.wnp.pl
- Mäkinen H., *Energy Efficiency – a New Energy Resource For Russia?*, „Electronic Publications of Pan-European Institute” 2010, nr 20, www.tse.fi/pei.
- Millhone J.P., *Russia’s Neglected Energy Reserves*, Carnegie Endowment for International Peace 2010, www.CarnegieEndowment.org/pubs.
- Mironova I., *Russian Gas in China. Complex Issues in Cross-Border Pipeline Negotiations*, Energy Charter Secretariat, 2010, www.encharter.org.

- Mitrova T., *Gazprom's Perspective on International Markets*, „Russian Analytical Digest” 2008, nr 41, www.res.ethz.ch.
- Paszyc E., *Nord Stream i South Stream nie rozwiążą problemów Gazpromu*, „Komentarze OSW” z 28 stycznia 2010 r., www.osw.waw.pl.
- Pirani S., *Russian Natural Gas Production and Exports – the Outlook to 2020*, „Baltic Rim Economies” 2010, nr 1, www.tse.fi/pei.
- Pirani S., *The Impact of the Economic Crisis on Russian and CIS Gas Markets*, Oxford Institute for Energy Studies, 2009, NG 36, www.oxfordenergy.org.
- Poussenkova N., *Gazprom and Russia's Great Eastern Pipe-Dreams*, „Russian Analytical Digest” 2009, nr 58, www.res.ethz.ch.
- Shadrina E., *Russia's Foreign Energy Policy: Norms, Ideas and Driving Dynamics*, „Electronic Publications of Pan-European Institute” 2010, nr 18, www.tse.fi/pei.
- Smeenck T., *Russian Gas for Europe: Creating Access and Choice*, Clingendael International Energy Programme, 2010, www.clingendael.nl.
- Smith K.C., *Lack of Transparency in Russian Energy Trade*, Center for Strategic & International Studies, 2010, www.csis.org.
- Stern J., *Continental European Long-Term Gas Contracts: Is a Transition Away From Oil Product-linked pricing Inevitable And Imminent?*, Oxford Institute for Energy Studies, 2009, NG 34, www.oxfordenergy.org.
- Stern J., *Future Gas Production in Russia: Is The Concern About Lack of Investment Justified?*, Oxford Institute for Energy Studies, 2009, NG 35, www.oxfordenergy.org.
- Stern J., Rogers H., *The Transition to Hub-Based Gas Pricing in Continental Europe*, Oxford Institute for Energy Studies, 2011, NG 49, www.oxfordenergy.org.
- Tsachevsky V., *Bulgaria, the Balkans and the Pan-European infrastructure projects*, „Electronic Publications of Pan-European Institute” 2011, nr 1, www.tse.fi/pei.
- U.S.-China Shale Gas Resource Initiative*, The White House Office of the Press Secretary, 17 listopada 2009, www.whitehouse.gov.
- US-EU Dialogue on Sustainable Energy Security. Ensuring Security of Supply, Environmental Responsibility and Economic Prosperity in Central Europe*, Atlantic Council, Clingendael International Energy Program, Prague Security Studies Institute, styczeń 2011.
- Vatanever A., *Russia's Oil Exports. Economic Rationale Versus Strategic Gains*, Carnegie Endowment for International Peace, grudzień 2010, www.CarnegieEndowment.org/pubs.
- World Bank, *Energy Efficiency in Russia: Untapped Reserves*, Moscow 2008, web.worldbank.org.
- World Shale Gas Resources: An Initial Assessment of 14 Regions Outside the United States*, U.S. Energy Information Administration, 5 kwietnia 2011, www.eia.doe.gov.
- Wyciszkievicz E. (red.), Ćwiek-Karpowicz J., Gostyńska A., Liszczyk D., Puka L., Wiśniewski B., Znojek B., *Gaz łupkowy – szanse i wyzwania dla Polski i Unii Europejskiej w świetle doświadczeń amerykańskich i rozwoju międzynarodowego rynku gazu*, „Raport PISM”, Warszawa 2011.
- Wyciszkievicz E. (red.), *Geopolityka rurociągów. Współzależność energetyczna a stosunki międzypaństwowe na obszarze postsowieckim*, Warszawa 2008.

PISM | POLSKI INSTYTUT SPRAW MIĘDZYNARODOWYCH
THE POLISH INSTITUTE OF INTERNATIONAL AFFAIRS

POLSKI INSTYTUT SPRAW MIĘDZYNARODOWYCH (PISM) JEST CZOŁOWYM ŚRODKOWO-EUROPEJSKIM THINK TANKIEM ZAJMUJĄCYM SIĘ POLITYKĄ ZAGRANICZNĄ, INTEGRACJĄ EUROPEJSKĄ, BEZPIECZEŃSTWEM ORAZ MIĘDZYNARODOWYMI STOSUNKAMI GOSPODARCZYMI. SYTUUJĄC SIĘ MIĘDZY ŚWIATEM POLITYKI A NIEZALEŻNĄ ANALIZĄ, PISM JEST PROPAGATOREM IDEI WSPIERAJĄCYCH POLSKĄ DYPLOMACJĘ ORAZ ROZWÓJ STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH.

POLSKI INSTYTUT SPRAW MIĘDZYNARODOWYCH
THE POLISH INSTITUTE OF INTERNATIONAL AFFAIRS
UL. WARECKA 1A, 00-950 WARSZAWA
TEL. (+48) 22 556 80 00, FAKS (+48) 22 556 80 99
PISM@PISM.PL, WWW.PISM.PL

775063_12888689.tif

ISBN 978-83-62453-20-7

